

De inclusieve buitenruimte

Behoeftenonderzoek naar sport en recreatie van
inwoners in Zuid-Holland

Auteurs:

In opdracht van:

provincie **HOLLAND**
ZUID

Colofon

©Mulier Instituut en Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd, juni 2020

Opdrachtgever Provincie Zuid-Holland
Contactpersoon: Amir Shamsa

Auteurs Drs R. van den Dool (Remko)
V. Dellas MSc. (Vicky)
E. Heijnen MSc. (Eva)

Mulier Instituut
Herculesplein 269
3584 AA Utrecht
Tel: 030 721 0229
Mail: r.vandendool@mulierinstituut.nl
www.mulierinstituut.nl

Drs T. Lycklama (Tinco)
Ir. A. A. Perdok (Albertien)
S. Meekes MSc. (Sanne)

Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd
Jansbuitensingel 30
6811 AE Arnhem
Tel: 06 5338 3550
Mail: lycklama@ruimteenvrijetijd.nl
www.ruimteenvrijetijd.nl

Samenwerking I&O research

Afbeeldingen Pixabay.com

Samenvatting

Voor dit rapport hebben we onder volwassen inwoners van Zuid-Holland onderzoek uitgevoerd naar de behoefte aan sport en recreatie. Het onderzoek richt zich op de algehele bevolking en op zes onderscheiden groepen, te weten ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een chronische aandoening, mensen met een lage sociaal economische status (SES), mensen met een niet-westerse achtergrond en mensen uit de LHBTI-groep. De resultaten komen voort uit een kwantitatief onderzoek met behulp van een online panel van I&O Research. Onder de genoemde groepen (behalve ouderen) zijn persoonlijke diepte-interviews gehouden. Tot slot zijn de resultaten met een groep van 15 vertegenwoordigers van 'de buitenruimte' besproken, namelijk terreinbeheerders en gemeenten.

Sport- en recreatieprofiel van de inwoner van Zuid-Holland

Deelname

De inwoners van Zuid-Holland nemen veelvuldig deel aan sport en recreatie. Van de volwassenen beoefent 56 procent wel eens sport en doet 84 procent aan actieve buitenactiviteiten zoals wandelen en fietsen. Verder bezoekt de helft wel eens natuurgebieden en één derde historische plaatsen. De inwoners bezoeken minder vaak sportwedstrijden en/of evenementen (24%). Sporten en bewegen doen de inwoners van Zuid-Holland het liefst samen met anderen, op een recreatieve manier en in de openbare ruimte (44%). Daarnaast geeft een ander deel de voorkeur aan sporten in een fitness centrum (32%).

De voorzieningen voor sport en recreatievormen

Bij deelname aan sport en recreatie maken de inwoners van Zuid-Holland gebruik van een aantal voorzieningen. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de meest gebruikte voorzieningen, aan welke voorzieningen de inwoners behoefte hebben, welke zij missen in de buurt en in hoeverre zij bereid zijn te betalen voor deze gemiste voorzieningen. Voor de inwoners van Zuid-Holland geldt:

- De meest gebruikte faciliteiten voor actieve buitenrecreatie zijn routes in de openbare ruimte en horeca voorzieningen. Het gebruik van routes in de openbare ruimte (met bewegwijzering, een kaart of app) is zowel voor sport als actieve buitenrecreatie veel gebruikt. Horeca voorzieningen zijn voor alle vormen van recreatie belangrijk (niet voor sport), maar vooral voor een bezoek aan historische plekken en culturele evenementen. Rustplekken zoals een bank en parkeergelegenheid zijn voor de recreatie ook belangrijk.
- De belangrijkste sportvoorzieningen zijn routes in de openbare ruimte (met bewegwijzering, een kaart of app), een overdekt zwembad, een fitnesscentrum en een sporthal. De belangrijkste voorzieningen die de inwoners in de nabijheid missen, zijn routes in de openbare ruimte, een openlucht zwembad en een overdekt zwembad. Van de voorzieningen die in de buurt gemist worden, zijn de inwoners vaker bereid te betalen voor een overdekt zwembad, fitnesscentrum, een sportschool, een openlucht zwembad en een sporthal.
- De belangrijkste andere voorzieningen waar behoefte aan is, zijn natuur om in te recreëren, bewegwijzerde routes, een bank of picknicktafel, een bezoek aan een historische plek en een park om in te recreëren. Voorzieningen die gemist worden in de buurt zijn een bank of picknicktafel en de mogelijkheid tot het bezoek van monumenten. De betalingsbereidheid is het grootst voor monumenten, een horecagelegenheid of bezoekerscentrum en culturele evenementen in de open lucht.
- De tevredenheid over de kwaliteit van de gebruikte voorzieningen is hoog. Voor alle onderzochte sport en recreatievormen is meer dan 80 procent volledig of grotendeels tevreden. Ongeveer 10 tot 20 procent is neutraal en één tot drie procent ontevreden. De gebruikte voorzieningen voor sport waarderen de gebruikers het meest. De voorzieningen voor actieve buitenrecreatie het minste.
- Ondanks de hoge tevredenheid dragen gebruikers veel verbetermogelijkheden voor de voorzieningen aan. Deze zijn samen te vatten onder de 'vijf B's van destiniemaking': beschikbaarheid, beleving, bereikbaarheid, betaalbaarheid en bekendheid, aangevuld met veiligheid.

Sport en recreatieprofiel van de zes onderscheiden groepen

Opvallend is dat er tussen de verschillende groepen op hoofdlijnen veel overeenkomsten bestaan als het gaat om de behoeften aan sport en recreatie. Ook als we kijken naar de deelname van de negen onderzochte vormen van sport en recreatie in de buitenruimte dan valt op dat bijna alle groepen aan actieve buitenrecreatie zoals wandelen en fietsen doen. Verder staat rustige recreatie in de buitenlucht steeds op de tweede plaats. Een bezoek aan natuurgebieden staat bij ouderen, mensen met een chronische aandoening en een lage SES op de derde plek. Sporten staat bij mensen met een lichamelijke beperking, niet-westerse achtergrond en LHBTI-groep op de derde plek. Sporten en bewegen doen de mensen uit de verschillende groepen (conform het gemiddelde) ook het liefst op een sociale en recreatieve manier in de openbare ruimte, of in een fitness centrum. Alleen mensen met een niet-westerse achtergrond hebben een hogere voorkeur voor een fitness centrum, terwijl mensen met een lage SES hier beduidend minder vaak de voorkeur aan geven.

Kortom: de verschillen in de groepen betreffen niet zo zeer de intrinsieke motivatie en behoeften om te recreëren en sporten in de buitenruimte. Echter de frequentie van hun deelname en de manier waarop ze invulling (willen) geven aan recreatie en sport (interesses en voorzieningen) verschillen weldegelijk. Wat zijn de belangrijkste verschillen:

- Ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, chronische aandoening en een lage SES doen beduidend minder vaak aan sport en recreatie in vergelijking met alle inwoners van Zuid-Holland. Voor mensen met een niet-westerse achtergrond en mensen uit de LHBTI-groep is de deelname juist hoger.
- Recreatievormen waar de deelname kan worden gestimuleerd omdat hier de interesse hoger is dan de deelname, zijn: rustige recreatie in de buitenlucht, een bezoek aan natuurgebieden, een bezoek aan monumenten en/of historische plekken, activiteiten in of aan het water, een bezoek aan attracties en een bezoek aan culturele evenementen en sportwedstrijden.
- Deelname aan sport en recreatie hangt in het algemeen vooral van onderstaande aspecten af, namelijk:
  - Omstandigheden zoals seizoen/weer zijn belangrijk voor deelname aan de recreatievormen actieve buitenrecreatie, bezoek aan natuurgebieden, activiteiten in of aan het water en rustige recreatie in de buitenlucht. De beschikbare hoeveelheid tijd in het algemeen speelt een rol bij bezoek aan historische plekken, sporten, bezoek aan natuurgebieden, actieve buitenrecreatie en rustige recreatie in de buitenlucht.
  - Bereikbaarheid, bekendheid, beschikbaarheid van aanbod, de beleefbaarheid en tot slot de betaalbaarheid (5 B's van destiniemaking) belemmeren de deelname aan sport en recreatie. De meest genoemde belemmering is betaalbaarheid (vaak bij mensen met een lage SES en niet-westerse achtergrond) en bereikbaarheid of mobiliteit (wanneer persoonlijke omstandigheden een rol spelen zoals gezondheid).
- De groepen verschillen ook van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland door de voorzieningen waar ze behoefte aan hebben en die ze missen in hun buurt. Er is hierbij een onderscheid te maken in een cluster van vergelijkbare groepen, namelijk: ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, chronische aandoening en lage SES. Deze groepen missen vooral: een zwembad, een georganiseerde rondvaart, een bankje of picknicktafel, een sporthal en specifieke voorzieningen zoals minigolf of een kartbaan. Mensen met een niet-westerse achtergrond en uit de LHBTI-groep missen vooral: een zwemplek/stadsstrand, de verhuur van watersportmogelijkheden (kano etc.) en een sporthal / fitnesscentrum.

Aanbevelingen voor een vervolg

Op basis van gesprekken met eigenaren en beheerders van de openbare ruimte zijn een aantal aanbevelingen geformuleerd.

- **Bottum up organiseren.** Het realiseren van een aantrekkelijk en inclusief vrijetijdslandschap is idealiter géén top-down aangelegenheid. Betrek bevolking, ervaringsdeskundigen, uitvoerders, sportorganisaties, overheden en terreinbeheerders bij (inrichtings)plannen.
- **Bied een platform voor kennisdeling.** Onder beleidsmakers, beheerders en andere belanghebbenden is behoefte aan kennisdeling. De provincie zou hiervoor een platform kunnen bieden waar kennis over belangrijke bevolkingsgroepen, reeds bestaande (goede) initiatieven en de financiering van inclusieve voorzieningen een plek krijgt.
- **Zet destiniatiemanagement in om Zuid-Holland aantrekkelijk te houden voor alle inwoners.** Bij destiniatiemanagement worden er vijf B's ingezet om een bestinatie aantrekkelijk te maken voor bezoekers. Deze 'vijf B's' bieden goede handvatten voor verbeteringen van de inclusiviteit.
- **Pas een doelgroepenbenadering toe.** Bij destiniatiemanagement wordt gewerkt met doelgroepen. We adviseren daarom om profielen te ontwikkelen voor elk van de onderscheiden doelgroepen. Het gaat om een concrete vertaalslag van de resultaten uit dit onderzoek.
- **Regie op regionale samenwerking.** Voor het realiseren van een inclusief vrijetijdslandschap is het niet haalbaar om iedereen op elke plek te willen faciliteren. Het is daarom raadzaam om in te zetten op een regionale samenwerking, met regie van de provincie. Op deze manier is het wellicht ook gemakkelijker om vrijetijd als integraal onderdeel mee bij ruimtelijke ontwikkelingen waardoor er 'koppelkansen' kunnen worden benut.
- **Ontwikkel een provinciale visie voor een aantrekkelijk en inclusief vrijetijdslandschap.** Inclusiviteit is een belangrijk thema en speelt bij beleidsmakers en beheerders een steeds grotere rol, zo blijkt uit de klankbordbijeenkomsten. Er is behoefte aan een visie op provinciaal niveau. Dit onderzoek vormt hiervoor een mooie basis.

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1 Inleiding	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Onderzoeksvragen	7
1.3 Methoden	8
1.4 Definitie onderscheiden groepen	9
1.5 Definitie sport en recreatievormen	9
1.6 Leeswijzer	9
2 Deelname aan sport en recreatie	10
2.1 Voorkeur en deelname aan sport en recreatie	10
2.2 Aspecten waar deelname sport en recreatievormen van afhangen	12
2.3 Ideale sport- en beweegactiviteiten	13
3 Voorzieningen voor sport en recreatie	17
3.1 De gebruikte voorzieningen	17
3.2 Gemiste voorzieningen	22
4 Profielen onderscheiden groepen	24
4.1 Ouderen	24
4.2 Mensen met een lichamelijke beperking	26
4.3 Mensen met een chronische aandoening	29
4.4 Mensen met een lage SES	32
4.5 Mensen met een niet-westerse achtergrond	34
4.6 Mensen uit de LHBTI-groep	37
4.7 Kinderen	39
5 Conclusies en aanbevelingen	41
5.1 Conclusies	41
5.2 Aanbevelingen	44
Bijlage I. Beschrijvingen naar groep	46
Bijlage II. Verslag stakeholderbijeenkomst	60

1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we kort de aanleiding voor het onderzoek, de onderzoeksmethoden en definiëren we de onderzochte groepen.

1.1 Aanleiding

De provincie Zuid-Holland zet zich in voor een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving voor al haar inwoners en bezoekers. Om de leefomgeving optimaal te kunnen afstemmen op de vraag naar recreatie in de openbare ruimte en sport, is de provincie op zoek naar kennis en inzicht in de behoefte hiernaar. De provincie heeft recent al diverse onderzoeken laten uitvoeren. Aanvullend op deze onderzoeken wil zij naast een beeld van alle inwoners met name inzicht krijgen in de recreatieve en sportieve behoeften van zes groepen. Dit betreft ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een chronische beperking, mensen met een lage sociaal economische status, mensen met een niet-westerse achtergrond en lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuele personen, transgenders en interseksuele personen (LHTBI). De groepen staan centraal in het streven naar een inclusieve samenleving in Zuid-Holland. De uitkomsten van dit onderzoek zijn bedoeld om voor de sectoren recreatie en sport hieraan bij te dragen.

1.2 Onderzoeksvragen

Het onderzoek ging in op de volgende onderzoeksvragen:

1. Aan welke basisfaciliteiten is behoefte op het gebied van sport en recreatie in de openbare buitenruimte en in hoeverre zijn deze al aanwezig?
2. Wat zijn de behoeften voor recreatie en sport van bevolkingsgroepen die ondervertegenwoordigd zijn in voornoemde onderzoeken en welke voorzieningen horen daar bij?
3. Welke voorzieningen op het gebied van recreatie en sport worden als onmisbaar / meest belangrijk ervaren?

1.3 Methoden

Het onderzoek naar de sport- en recreatiebehoeften in Zuid-Holland is onderverdeeld in drie onderdelen:

1. Een kwantitatief onderzoek onder volwassenen inwoners van Zuid-Holland. Het onderzoek bevat vragen om de genoemde groepen te kunnen onderscheiden.
2. Een kwalitatief onderzoek om de behoeften van een aantal specifieke groepen op een meer diepgravende manier in kaart te brengen.
3. Een bijeenkomst met beleidsmakers en beheerders, waarbij is ingegaan op de vraag hoe er (extra) gestuurd kan worden op een inclusief vrijetijdslandschap (zie bijlage II voor een verslag en de verantwoording).

Werkwijze kwantitatief deelonderzoek

I&O Research heeft het kwantitatieve onderzoek uitgevoerd van dinsdag 10 tot en met zondag 22 maart 2020. In deze periode werkten 5.148 inwoners uit Zuid-Holland van 18 jaar tot 80 jaar mee aan een online vragenlijst voor het onderzoek. De respondenten zijn afkomstig uit het I&O Research Panel (n=3.059), aangevuld met leden van Panel Inzicht (n=2.089). De onderzoeksresultaten zijn door het Mulier Instituut gewogen op geslacht, leeftijd en (hoogst voltooide) opleiding. De onderzoeksresultaten zijn hierdoor voor deze achtergrondkenmerken representatief voor de inwoners uit Zuid-Holland van 18 jaar tot 80 jaar. Met name ouderen waren in het onderzoek oververtegenwoordigd. De groep mensen met een niet westerse achtergrond bestaat uit relatief veel mensen die zelf of één van hun ouders in Nederlands Indië zijn geboren.

Tijdens de veldwerkperiode, op zondag 15 maart, heeft de Nederlandse regering vergaande maatregelen ingesteld om de verspreiding van het coronavirus te vertragen. Zo zijn alle horeca, attractieparken sportaccommodaties en fitnesscentra en sommige parkeerplaatsen bij recreatiegebieden in Nederland gesloten. De mogelijkheden tot recreatie in de openbare ruimte zijn door deze maatregelen gedeeltelijk beperkt.

In het kwantitatieve onderzoek is gebruik gemaakt van een gestandaardiseerde vragenlijst. De vragenlijst is in samenspraak met de provincie Zuid-Holland opgesteld. Enkele thema's staan centraal: voorkeuren en deelname aan vrijetijdsactiviteiten, huidige recreatie en tevredenheid, (gemiste) voorzieningen en (sport)behoeften. Daarnaast is er een vragenblok opgenomen om de groepen te definiëren. In paragraaf 1.4 beschrijven wij deze definities.

Werkwijze kwalitatief deelonderzoek

Het doel van het kwalitatieve onderzoek is het illustreren en verdiepen van de resultaten van het kwantitatieve onderzoek. De focus ligt met name op een diepgravend begrip van de (groep specifieke) behoeften aan sport en recreatie in Zuid-Holland en eventuele ervaren belemmeringen. Verder besteden we in dit onderdeel aandacht aan de behoefte van kinderen. In principe hebben we alle genoemde groepen, behalve ouderen, op kwalitatieve wijze onderzocht. Voor de vijf groepen zijn zowel gesprekken met vertegenwoordigers gevoerd als met mensen uit de groep zelf. Het streven was om voor elk van de vijf groepen negen mensen te spreken. In totaal hebben we met drieënveertig mensen gesprekken gevoerd. De analyse van de interviews heeft plaatsgevonden in de software programma's Maxqda en Excel. De oorspronkelijke opzet was om persoonlijke gesprekken met de deelnemers te voeren. Omdat tijdens het onderzoek de maatregelen van kracht werden om de verspreiding van het coronavirus te vertragen, zijn in overleg met de provincie Zuid-Holland, een deel van de gesprekken telefonisch gevoerd. De respondenten die de groepen vertegenwoordigen, veelal bestuursleden van verenigingen en stichtingen, zijn geworven via contacten van de provincie Zuid-Holland en de websites van de organisaties. De deelnemers die onderdeel uitmaken van de groep zelf zijn geworven via advertenties en een vraag in het kwantitatieve onderzoek over meewerken aan vervolgonderzoek. Een

overzicht van de deelnemers naar kenmerken hebben we in de tabellenbijlage voor dit rapport gevoegd. Deze is separaat aan de provincie opgeleverd.

1.4 Definitie onderscheiden groepen

Voor alle groepen geldt dat het inwoners zijn van Zuid-Holland van 18 tot en met 79 jaar. De respondenten kunnen in meerdere groepen vallen. De groepsindeling is gebaseerd op de volgende vragen uit het onderzoek:

- **Ouderen:** Alle inwoners in de leeftijdsgroep van 65 tot en met 79 jaar
- **Lichamelijke beperking:** Op de algemene vraag naar beperking/chronische aandoening geven ze ja op. Op de specificatie geven ze op een motorische, visuele of auditieve beperking te hebben.
- **Chronische aandoening:** Op de algemene vraag naar beperking/chronische aandoening geven ze ja op. Op de specificatie geven ze op een chronische aandoening te hebben.
- **Lage sociaal economische status (SES):** Mensen die een opleiding op een lager niveau hebben afgerond en een lager gezinsinkomen hebben (tot € 33.000 per jaar).
- **Niet-westerse achtergrond:** Mensen die zelf of een van hun ouders in een niet westers land zijn geboren. Onder niet-westers worden doorgaans arme landen buiten Europa verstaan. Mensen uit de volgende niet-Europese landen zijn uitgesloten: Verenigde staten, Canada, Japan, Zuid-Korea, Singapore.
- **LHTBI:** Lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuele personen, transgenders en interseksepersonen. Op basis van de vragen naar geslacht en seksuele voorkeur/identiteit.

1.5 Definitie sport en recreatievormen

Het onderzoek is gebaseerd op negen vormen van sport en recreatie. De sport kan zowel binnen als buiten plaatsvinden. De recreatievormen zijn allemaal buitenshuis en in principe in de open lucht. De inwoners van Zuid-Holland zijn ondervraagd naar hun gedrag. Dit wil niet zeggen dat dit in Zuid-Holland plaatsvond.

- Sporten zowel in de open lucht als overdekt/binnen.
- Actieve buitenactiviteiten zoals wandelen, fietsen en paardrijden.
- Activiteiten in of aan het water zoals vissen, zwemmen en varen.
- Rustige recreatie in de buitenlucht zoals luieren, zonnen, lezen, picknicken.
- Een bezoek aan natuurgebieden, natuurparken of bijzondere landschappen.
- Een bezoek aan monumenten en/of historische plekken.
- Een bezoek aan culturele evenementen in de buitenlucht.
- Een bezoek aan attracties zoals een kinderboerderij, een speeltuin of boerengolf.
- Een bezoek aan sportwedstrijden/sportevenementen.

1.6 Leeswijzer

Het rapport hebben we als volgt opgebouwd. Eerst bespreken we de profielen van de zes onderscheiden groepen. Daarbij krijgen de uitkomsten uit het kwalitatieve onderzoek veel aandacht. In de profielen bespreken we de belangrijkste informatie uit het onderzoek per groep. In het derde en vierde hoofdstuk ligt het accent op de sport en recreatievormen voor alle inwoners van Zuid-Holland. In bijlage I die bij deze hoofdstukken hoort, staat detailinformatie over de groepen. Het derde hoofdstuk gaat in op de deelname en het vierde hoofdstuk op de voorzieningen die voor de deelname nodig zijn. Tot slot volgen in hoofdstuk 5 conclusies en aanbevelingen. In bijlage I staan de uitsplitsingen naar de groepen waarvoor in hoofdstuk 3 en 4 geen ruimte is. In bijlage II staat het verslag van de bijeenkomst met beleidsmakers en beheerders. In een separate tabellenbijlage zijn alle uitkomsten opgenomen (Excel-format). De provincie heeft dit document ontvangen.

2 Deelname aan sport en recreatie

In dit hoofdstuk staan de resultaten van het kwantitatieve onderzoek centraal van alle volwassen inwoners van Zuid-Holland. We bespreken de negen vormen van sport en recreatie die we voor dit onderzoek hebben geformuleerd (zie paragraaf 1.5 voor de omschrijvingen). Voor de tabellen en figuren houden we hiervoor een vaste volgorde aan.

Eerst beschrijven we de voorkeuren en de deelname van de inwoners voor recreatie en sport (par. 2.1). De aspecten waar de deelname van afhangt, hebben we in paragraaf 2.2 beschreven. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk gaan we in op de ideale sport- en beweegactiviteit, wat zou iemand doen als deze vrij zou kunnen kiezen. Voor informatie over de onderscheiden groepen verwijzen we in de tekst van de paragrafen naar tabellen in bijlage I. De belangrijkste verschillen naar groep hebben we daar onder deze tabellen puntsgewijs benoemd. De groepen beschrijven we in paragraaf 1.4 en de sport en recreatievormen in 1.5.

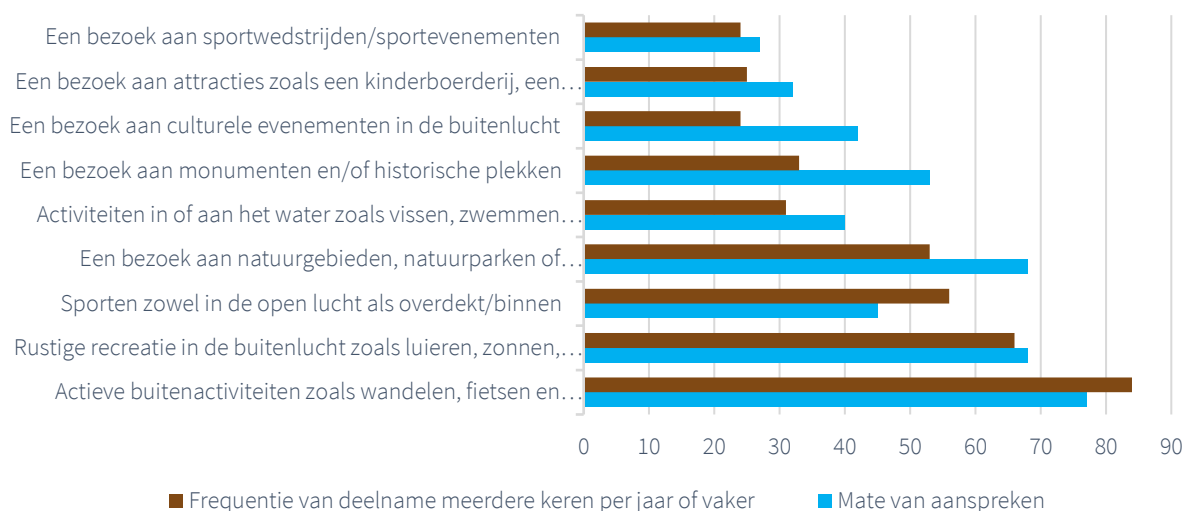
Allereerst geven we een inkijkje hoe de inwoners hun vrije tijd, zowel in als buitenshuis, besteden. De meeste inwoners van Zuid-Holland besteden hun vrije tijd aan het kijken naar televisie, het lezen van boeken, kranten, tijdschriften (ook online) en het bezoeken van vrienden en/of familie (niet in tabel). Van de inwoners van Zuid-Holland vult 44 procent de vrije tijd in met wandelen en/of fietsen en 29 procent met sporten.

2.1 Voorkeur en deelname aan sport en recreatie

In deze paragraaf kijken we welke sport en recreatievormen alle inwoners van Zuid-Holland aanspreken en aan welke vormen zij deelnamen (figuur 2.1). In bijlage I hebben we tabel b2.1 en b2.2 opgenomen voor informatie over de zes onderscheiden groepen.

Actieve buitenactiviteiten zoals wandelen, fietsen en paardrijden spreken de inwoners van Zuid-Holland het meest aan. Gevolgd door rustige recreatie in de buitenlucht en een bezoek aan natuurgebieden, natuurparken of bijzonder landschappen. Sportwedstrijden /sportevenementen spreekt de inwoners van Zuid-Holland het minst aan. Vier op de vijf (84%) inwoners van Zuid-Holland neemt deel aan actieve buitenactiviteiten zoals wandelen, fietsen en paardrijden. De inwoners nemen daarna vaak deel aan rustige recreatie, vervolgens aan sport en daarna aan bezoek van natuurgebieden. Culturele evenementen en sportwedstrijden/sportevenementen bezoeken zij het minst.

Figuur 2.1 Deelname aan recreatie (% meerdere keren per jaar) en mate van aanspreken, inwoners Zuid-Holland (in procenten, n=5.148)

Tussen (helemaal of grotendeels) aanspreken en (wel eens) deelnemen aan de negen sport en recreatievormen bestaan overeenkomsten en verschillen. De twee recreatievormen die het meest aanspreken zijn tevens de recreatievormen waar de meeste mensen wel eens aan deelnemen: actieve buitenactiviteiten en rustige recreatie. Voor het bezoek aan natuurgebieden en culturele evenementen zien we dat de inwoners van Zuid-Holland deze vormen relatief meer aanspreekt dan dat zij deze bezoeken. Dit geldt andersom voor sporten en bezoek aan historische plekken: meer inwoners sporten en bezoeken wel eens historische plekken dan dat deze vormen de inwoners van Zuid-Holland helemaal of grotendeels aanspreken. De mate waarin de sport en recreatievormen de inwoners aanspreken, beschouwen we als de maat voor de interesse.

2.1.1 Deelname aan specifieke vormen van sport en recreatie

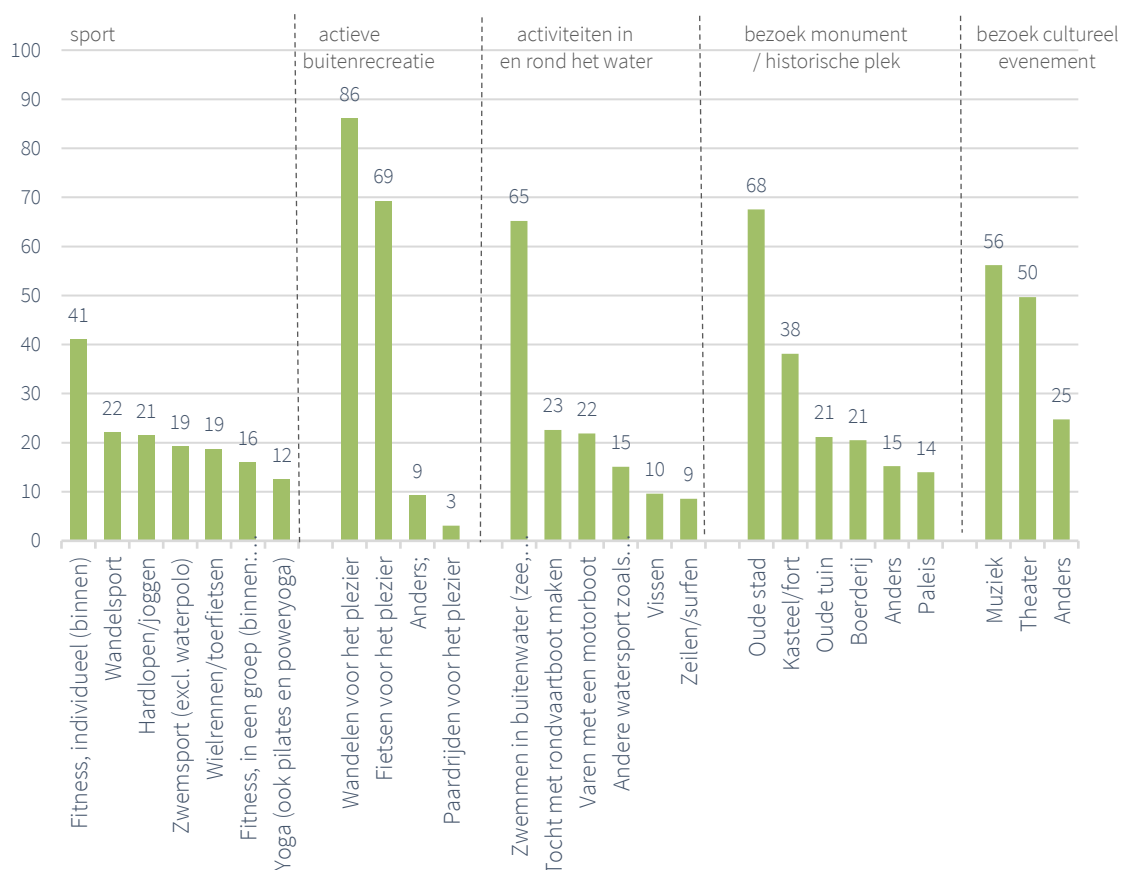
Voor vijf van de negen sport en recreatievormen hebben wij gevraagd naar specifieke activiteiten. Deze bespreken we hier:

1. Sporten in de open lucht en overdekt/binnen;
2. Actieve buitenactiviteiten zoals wandelen en fietsen voor plezier en paardrijden;
3. Activiteiten in of aan het water zoals vissen, zwemmen en varen;
4. Een bezoek aan monumenten en/of historische plekken;
5. Een bezoek aan culturele evenementen in de buitenlucht.

In figuur 2.2 zien we welke specifieke activiteiten de inwoners van Zuid-Holland in de afgelopen twaalf maanden hebben ondernomen. De belangrijkste sport¹ is fitness (41%), gevolgd door wandelsport (22%), hardlopen (21%), zwemmen (19%), wielrennen (19%), groepsfitness (16%) en yoga (12%). Binnen de vorm actieve buitenactiviteiten is wandelen het vaakst ondernomen (86%), gevolgd door fietsen (69%). Van de wateractiviteiten is zwemmen favoriet (65%) gevolgd door varen met een (rondvaart)boot. Van het bezoek aan historische plaatsen is een bezoek aan een oude stad het populairst (68%). Ook het bezoek aan een kasteel of fort noemen de inwoners regelmatig (38%). Van de culturele evenementen in de buitenlucht bezoekt 56 procent wel eens een muziekoptreden en 50 procent een theatervoorstelling. Voor tabellen met de belangrijkste verschillen naar groep verwijzen wij naar bijlage I (tabel B2.3a en tabel B2.3b).

¹ Voor 'sport' zijn de 7 meest ondernomen sportactiviteiten meegenomen (van de 46).

Figuur 2.2 Deelname aan specifieke activiteiten in de afgelopen twaalf maanden, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten; n=5.148)

2.2 Aspecten waar deelname sport en recreatievormen van afhangen

In deze paragraaf kijken we van welke aspecten de deelname aan sport en de recreatievormen van de inwoners van Zuid-Holland afhangt. In bijlage I bij tabel B2.4 geven we de opvallende verschillen naar de onderscheiden groepen weer.

Bij alle sport- en recreatievormen zien we twee voorwaarden voor deelname vaker terugkomen: omstandigheden zoals het seizoen of weer en de beschikbare hoeveelheid vrije tijd in het algemeen (tabel 2.2). De omstandigheden zijn een belangrijke voorwaarde voor actieve buitenactiviteiten en rustige recreatie in de buitenlucht. Ook bij een bezoek aan natuurgebieden en activiteiten in of aan het water speelt deze een aanzienlijke rol. De beschikbare hoeveelheid vrije tijd in het algemeen is relatief belangrijk voor sporten, actieve buitenactiviteiten en rustige recreatie in de buitenlucht. Los hiervan geeft een flink percentage aan dat geen enkele voorwaarde een eventuele deelname kan beïnvloeden (zij hebben geen interesse in de activiteit of hun gedrag hangt niet van de genoemde aspecten af). Dit betreft met name sport en activiteiten in of aan het water.

Meer specifiek valt op dat bezoekers aan historische plekken en culturele evenementen in de buitenlucht wat vaker informatie wensen over de mogelijkheden ter plekke of dat er een evenement is. Voor attracties, sportdeelname, sportevenementen, een bezoek aan historische plaatsen en culturele evenementen in de buitenlucht zijn omstandigheden minder van invloed.

Tabel 2.1 Voorwaarden deelname aan negen recreatievormen inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten, n=5.148)

	Seizoen / weer / omstandigheden	Beschikbare hoeveelheid vrije tijd	Beschikbaarheid mensen om dit samen mee te doen	Persoonlijke omstandigheden	Mogelijkheid in de buurt	Financiële mogelijkheden	Benodigde reistijd	Informatie over / bekendheid met mogelijkheden	Nergens van, geen interesse
Sporten zowel in de open lucht als overdekt/binnen	12	22	7	10	8	4	2	1	31
Actieve buitenactiviteiten zoals wandelen, fietsen en paardrijden	50	19	5	6	7	2	2	1	7
Activiteiten in of aan het water zoals vissen, zwemmen en varen	31	8	8	3	6	2	2	1	37
Rustige recreatie in de buitenlucht zoals luieren, zonnen, lezen, picknicken	51	18	3	4	5	4	4	1	9
Een bezoek aan natuurgebieden, natuurparken of bijzondere landschappen	39	16	7	4	9	3	7	4	10
Een bezoek aan monumenten en/of historische plekken	13	17	11	4	8	6	8	10	23
Een bezoek aan culturele evenementen in de buitenlucht	19	10	10	3	11	8	3	8	27
Een bezoek aan attracties zoals een kinderboerderij, een speeltuin of boerengolf	17	10	11	2	8	4	2	2	44
Een bezoek aan sportwedstrijden/sportevenementen	7	9	8	3	6	8	3	3	52

2.3 Ideale sport- en beweegactiviteiten

In deze paragraaf richten we ons op sporters/bewegers en niet-sporters/bewegers, wat zouden zij willen doen als ze hun huidige (niet)activiteiten buiten beschouwing zouden laten? We bespreken daartoe de gewenste algemene sport- en beweegvoorkeur van de inwoners van Zuid-Holland en vervolgens rafelen we de ideale sport/beweegactiviteit voor een aantal kenmerken uiteen zoals gewenst gezelschap en de behoefte aan een trainer.

2.3.1 Algemene sport- en beweegvoorkeur

De voorkeur in het algemeen betreft niet alleen sporten en beweegactiviteiten zoals wandelen en fietsen, maar ook beweging in combinatie met bijvoorbeeld culturele activiteiten (denk aan stadsbezoek, museumbezoek) en activiteiten in en rond het huis zoals klussen en tuinieren. De meest genoemde activiteit voor de inwoners van Zuid-Holland is een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeelers (55%; tabel 2.2). Op de tweede plaats staan activiteiten in of om huis zoals tuinieren en klussen (35%), gevolgd door lichtere beweegactiviteiten buitenshuis zoals een bezoek aan een winkel, een museum of een speurtocht (22%). Sport gerelateerde activiteiten waarvoor specifieke accommodaties nodig zijn zoals bowlen noemen 16 procent van de inwoners van Zuid-Holland. Met 15 procent noemen de inwoners een officiële sport zoals voetbal het minst.

Voor alle groepen is deze rangorde (vrijwel) gelijk. In het algemeen bestaat een duidelijk sterkere voorkeur voor activiteiten in huis boven lichtere beweegactiviteiten buitenshuis. Alleen voor mensen met een niet-westerse achtergrond en uit de LHBTI-groep is het verschil hiertussen gering of afwezig. Binnen de groepen bestaat wel verschil naar de mate van voorkeur. Zo kiezen mensen met een lage SES minder vaak voor lichtere activiteiten buitenshuis zoals winkelen en museumbezoek.

Tabel 2.2 Gewenste algemene beweegvoorkeur als zij de eventuele huidige activiteit buiten beschouwing laten, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHBTI (n=312)	Geen groep (n=1.685)
Een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeelers	55	51	52	54	47	50	55	56
Een activiteit in of om het huis (o.a. tuin, klus)	35	41	37	38	44	31	31	33
Een activiteit met wat beweging (o.a. winkelen, museumbezoek, Pokémon Go, Geocaching)	22	20	20	24	15	32	31	21
Een activiteit op een bepaalde plaats (o.a. bowlen, midgetgolf, klimbos, waterskiën)	16	7	16	18	12	25	26	17
Een officiële sport (o.a. voetbal, hoogspringen, tennis)	15	5	10	12	6	22	15	19
Weet niet	3	5	6	5	9	6	3	2

2.3.2 Groepen met vergelijkbare sport-/beweegwensen

We hebben de inwoners van Zuid-Holland naast hun algemene beweegvoorkeur naar negen kenmerken van hun ideale sport- en beweegactiviteit gevraagd. In tegenstelling tot de algemene voorkeur (tabel 2.2) betreft dit ‘traditionele’ sportvormen en recreatieve beweegvormen zoals wandelen en fietsen. De onderzochte kenmerken betreffen onder andere het gewenste gezelschap of het moment van de sport/beweegactiviteit. Veel van de genoemde kenmerken hangen met elkaar samen. Daardoor kunnen we groepen samenstellen van mensen met overeenkomende voorkeuren voor sporten en bewegen. De groepen zijn tot stand gekomen via een clusteranalyse (Two steps in Spss). In paragraaf 2.3.3 bespreken we de zeven kenmerken.

Uit de analyse komen drie voorkeursgroepen die op basis van de negen kenmerken geïnterpreteerd zijn:

- Een groep van 44 procent die samen met anderen op een recreatieve manier in de openbare ruimte wil sporten en bewegen. Dit doen zij het liefst in eigen buurt;
- De tweede groep bestaat uit mensen met een voorkeur voor fitness en het liefst voor fitness in een fitnesscentrum in de buurt (32%).
- De derde groep bestaat uit serieuzere sporters. Zij willen vaker meedoen aan wedstrijden en sporten bij een sportvereniging (20%). Zij vindt het minder erg om iets verder te reizen.
- 4 procent valt buiten de voorgaande groepen.

In tabel 2.3 hebben we deze drie voorkeursgroepen weergegeven naar de onderscheiden groepen. De grootste voorkeur van de inwoners van Zuid-Holland gaat uit naar sociaal, recreatief sporten in de openbare ruimte. Voor ouderen en mensen met een lage SES is deze voorkeur nog meer van toepassing en op mensen met een niet-westerse achtergrond minder. Daarna volgt de groep met een voorkeur voor een fitness centrum. Met name onder de mensen met een niet-westerse achtergrond is de aanhang relatief groot (41%), maar ook de mensen met een lichamelijke beperking en chronische aandoeningen behoren tot deze groep (beide 38%). De derde groep bestaat uit serieuze sporters. Deze voorkeur geldt minder voor mensen met een chronische aandoening en lage SES. De laatste groep is de groep mensen die niet weet welke sport-/beweegvoorkeuren zij hebben. Zij sporten en/of bewegen feitelijk niet. Van de mensen met een lage SES hoort 10 procent tot deze groep.

Tabel 2.3 Samenvatting sport- /beweegvoorkeuren per groep, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHTBI (n=312)	Geen specifieke groep (n=1.685)
Sociaal, recreatief, in openbare ruimte	44	52	40	44	51	30	38	44
Voorkeur fitness centrum	32	26	38	38	25	41	36	30
Serieuzere sporters	20	16	16	12	14	21	22	24
Overig (geen sporters/bewegers)	4	6	6	6	10	7	3	3

2.3.3 Eigenschappen ideale sport/beweegactiviteit

De voorgaande samenvattende voorkeur is gebaseerd op zeven vragen over de specifieke wensen over de ideale manier van sport en bewegen. De belangrijkste resultaten van deze vragen lichten we toe. In bijlage I staan de tabellen naar de onderscheiden groepen (B2.5). Beschrijvingen staan na deze tabellen.

Voorkeur verband sporten en bewegen

18 procent van de inwoners van Zuid-Holland geeft de voorkeur aan sporten en bewegen in een fitnessclub of zwemschool en 16 procent van de inwoners van Zuid-Holland sport en beweegt graag bij een sportvereniging. 13 procent geeft de voorkeur aan zelf sporten en bewegen of door kennissen/familie georganiseerd en 10 procent door middel van een los verband (vrienden of via internet). Daarnaast geeft 6 procent van inwoners van Zuid-Holland als voorkeur om te sporten en bewegen in medisch/therapeutisch verband via zorginstelling, arts, fysiotherapeut of diëtist. Sporten en bewegen bij een buurthuis, op mijn werk/school of bij een zelfstandige trainer/coach wordt relatief weinig door de inwoners van Zuid-Holland genoemd. Een kwart van de inwoners van Zuid-Holland maakt het niet hoe zij sporten en bewegen.

Niveau sporten en bewegen

Het merendeel van de inwoners van Zuid-Holland wil recreatief sporten en bewegen (71%) en daarna staat voor 17 procent de deelname zelf centraal (17%). Verder wil 4 procent van de inwoners van Zuid-Holland deelnemen aan officiële wedstrijden en nog eens 4 procent aan onderlinge wedstrijden.

Belang sociale contacten

De helft van de inwoners van Zuid-Holland vindt dat gezelligheid en sporten/bewegen samen gaan: 27 procent zet gezelligheid voorop en wilt daarnaast ook serieus sporten/bewegen en 23 procent vindt serieus sporten/bewegen belangrijk, maar daarnaast ook de sociale contacten. Gezelligheid staat centraal wordt door 20 procent van de inwoners van Zuid-Holland genoemd, sociale contacten zijn voor mij onbelangrijk door 15 procent en vooral serieus sporten/bewegen door 13 procent.

Locatie sporten en bewegen

Bijna 40 procent van de inwoners van Zuid-Holland spreekt haar voorkeur uit voor sporten en bewegen in de openbare ruimte zoals weg, park, bos, bergen, strand, zee, meer. Eén vijfde (21%) van de inwoners van Zuid-Holland geeft de voorkeur aan sporten en bewegen in een fitnesscentrum. Daarnaast worden locaties zoals sporthal, sportzaal of gymzaal (13%), zwembad (10%) en sportveld (7%) genoemd.

Reizen

Bijna 60 procent van de inwoners van Zuid-Holland sport en beweegt het liefst in eigen buurt (geen reisafstand) en bijna 30 procent van de inwoners van Zuid-Holland hoeft niet in eigen buurt te sporten en bewegen, maar wel het liefst in de eigen gemeente. Voor 13 procent van de inwoners van Zuid-Holland maakt het niet uit waar zij sporten en bewegen. Het mag voor hen ook buiten de gemeente.

Kosten

45 procent van de inwoners van Zuid-Holland wil graag dat sporten en bewegen liever niet te duur is. Een kwart heeft het liefst zo min mogelijk kosten om te sporten en bewegen en 14 procent van de inwoners heeft helemaal geen geld over om te sporten en bewegen. 'Kosten maken niet uit' noemt 13 procent van alle inwoners van Zuid-Holland.

Wijze informeren

62 procent van de inwoners van Zuid-Holland kijkt op internet om zich te informeren over sporten en bewegen en 39 procent informeert zich via bekenden over sporten en bewegen. 12 procent van de inwoners van Zuid-Holland gebruikt een folder om zich te informeren eveneens 12 procent informeert bij huisarts/fysiotherapeut/zorgverlener.

3 Voorzieningen voor sport en recreatie

In dit hoofdstuk gaan we in op de voorzieningen voor sport en recreatie. Eerst inventariseren we welke voorzieningen de inwoners van Zuid-Holland gebruiken (par. 3.1). Daarbij kijken we of deze voorzieningen betaalbaar zijn en hoe tevreden zij hierover zijn. Na de bespreking van de tevredenheid vermelden we de verbetermogelijkheden zoals de inwoners van Zuid-Holland die zien. In paragraaf 3.2 bekijken we welke voorzieningen de inwoners van Zuid-Holland missen. Bij enkele figuren en tabellen van dit hoofdstuk verwijzen we voor informatie over de zes onderscheiden groepen naar specifieke tabellen en beschrijvingen in bijlage I. De groepen beschrijven we in paragraaf 1.4 en de sport en recreatievormen in 1.5.

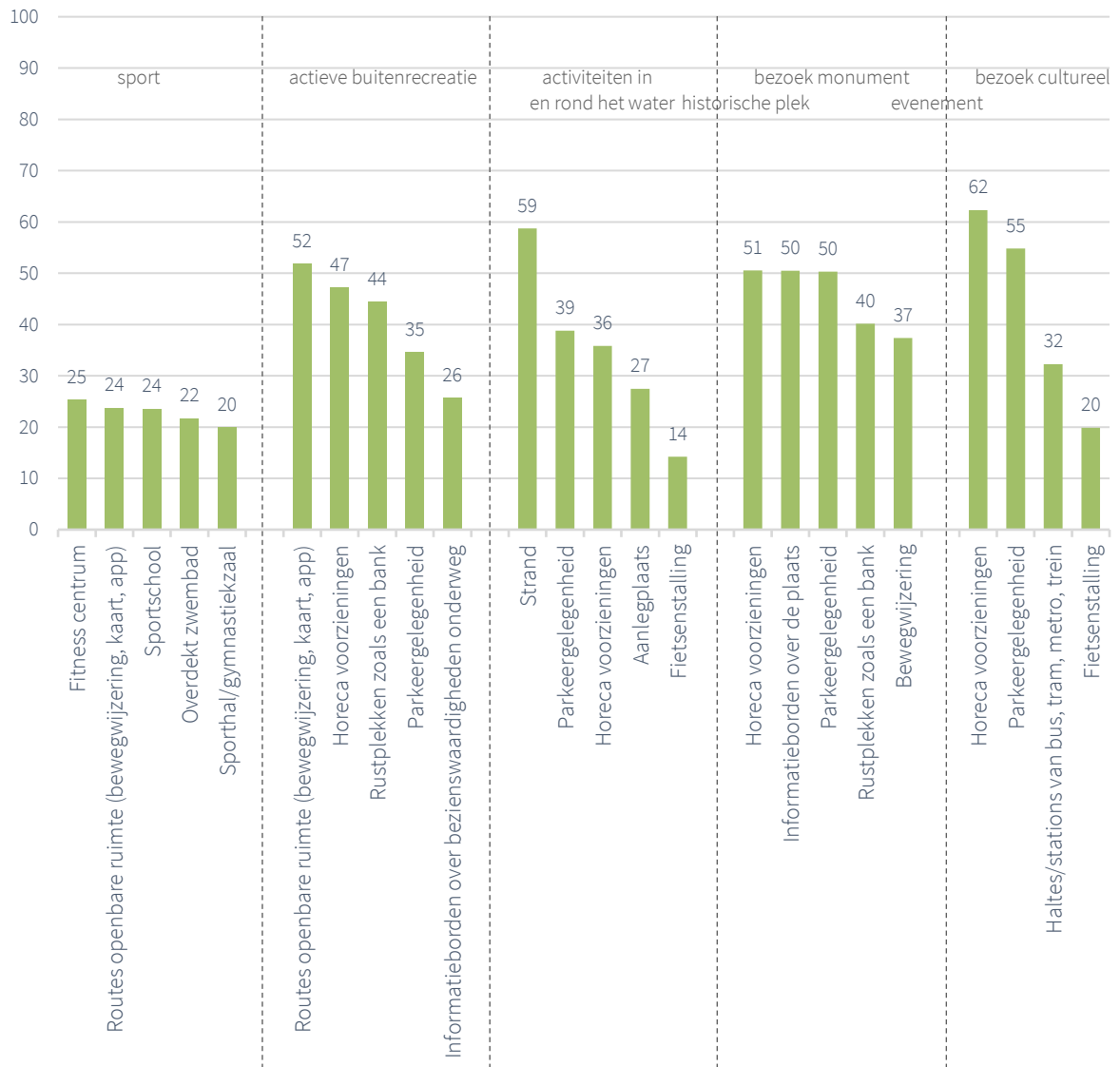
3.1 De gebruikte voorzieningen

In hoofdstuk 2 lag de focus op negen vormen van sport en recreatie. In paragraaf 2.1 laten we echter ook de specifieke deelname voor sport en vier recreatievormen zien (figuur 2.2). In deze paragraaf richten we ons op de betaalbaarheid van de voorzieningen en de tevredenheid voor deze specifieke sport- en recreatievormen. Vervolgens kijken we hoe de voorzieningen in de ogen van de inwoners van Zuid-Holland verbeterd kunnen worden.

3.1.1 Gebruikte voorzieningen voor specifieke activiteiten

In figuur 3.1 laten we zien welke voorzieningen in de afgelopen twaalf maanden door inwoners van Zuid-Holland zijn gebruikt voor sport en vier recreatievormen. Horeca is voor de recreatievormen een belangrijke voorziening, vooral voor een bezoek aan historische plekken en een cultureel evenement in de buitenlucht. Ook parkeren is voor deze vormen relatief belangrijk. Parkeren is minder vaak als gebruikte voorziening genoemd voor actieve buitenrecreatie en activiteiten in en rond water. Ook horeca voorzieningen zijn voor deze vormen net wat minder van belang. Per recreatievorm zien we het volgende. Voor actieve buitenrecreatie worden routes in de openbare ruimte (met bewegwijzering, een kaart of app) gebruikt. Voor activiteiten in en rond het water springt het strand eruit. Voor een bezoek aan een historische plek zijn dat informatieborden, rustplekken en bewegwijzering. Fietsenstallingen en het openbaar vervoer gebruiken de inwoners van Zuid-Holland relatief vaker als zij een cultureel evenement in de open lucht bezoeken. Voor sport gebruiken de inwoners vooral specifieke voorzieningen voor sport zoals fitness centra, een zwembad of een sporthal. Sporters gebruiken ook regelmatig routes in de openbare ruimte.

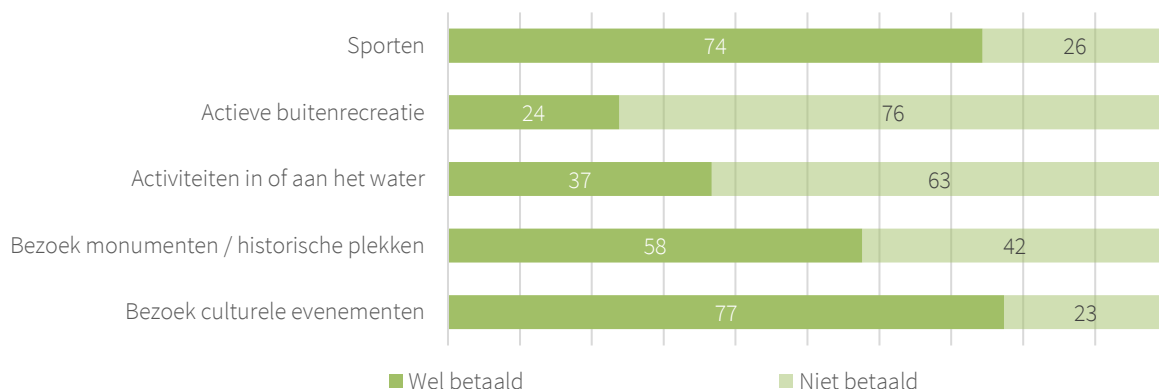
Figuur 3.1 De vijf meest gebruikt specifieke voorzieningen per vorm, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten, n=5.148)

3.1.2 Betalen voor gebruikte voorzieningen

De mate waarin gebruikers betalen voor de voorzieningen voor sport en de vier recreatievormen varieert (zie figuur 3.2). Voor bezoek aan culturele evenementen en sportdeelname betaalt driekwart van de gebruikers (77%) voor de voorzieningen. Voor actieve buitenrecreatie is dat juist omgekeerd. Hiervoor heeft een kwart van de gebruikers (26%) juist betaald voor de gebruikte voorzieningen.

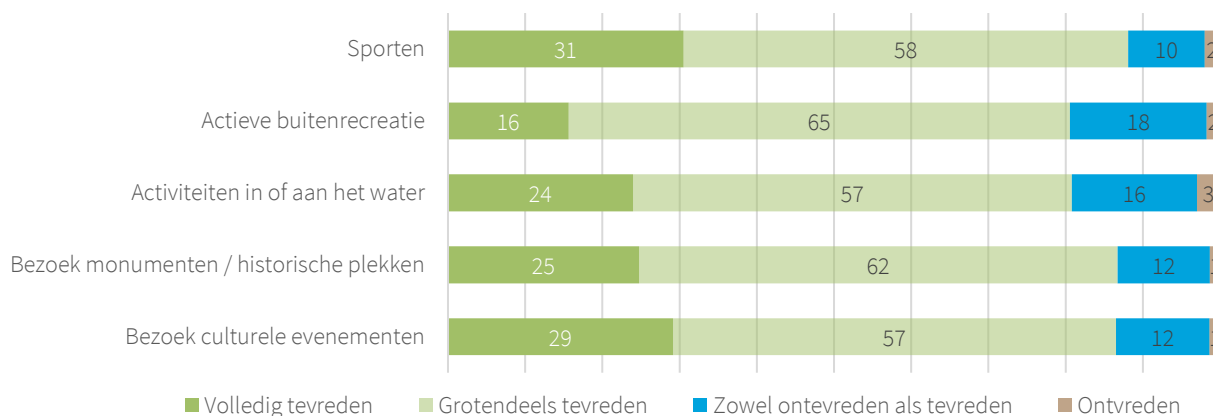
Figuur 3.2 Betalen voor voorzieningen, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten, n=5.148)

3.1.3 Tevredenheid gebruikte voorzieningen

De tevredenheid over kwaliteit de gebruikte voorzieningen is hoog. Voor alle categorieën is meer dan 80 procent van de gebruikers hier volledig of grotendeels tevreden over (figuur 3.3). Ongeveer 10 tot 20 procent van de gebruikers is neutraal over de kwaliteit en één tot drie procent is ontevreden. De gebruikers waarden de voorzieningen voor sport het hoogst en de voorzieningen voor actieve buitenrecreatie het minste.

Figuur 3.3 Tevredenheid kwaliteit gebruikte voorzieningen, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten, n=5.148)

3.1.4 Verbetermogelijkheden voorzieningen

Hiervoor bespraken we de tevredenheid met de gebruikte voorzieningen voor sport en vier recreatievormen. De overgrote meerderheid blijkt volledig of grotendeels tevreden te zijn. Maar desondanks bestaan verbetermogelijkheden voor de voorzieningen voor sport en recreatie. De gebruikers konden tijdens het onderzoek met een open antwoord aangeven welke mogelijkheden zij zien. Met een open antwoord kunnen gebruikers zaken benoemen die via gesloten vragen verborgen blijven. Het gaat wel om antwoorden die door relatief weinig mensen zijn genoemd (enkele tientallen). We benoemen de meest genoemde verbetermogelijkheden.

De door de respondenten gegeven verbetermogelijkheden zijn samen te vatten met de 'vijf B's van destiniemaking': beschikbaarheid, beleving, bereikbaarheid, betaalbaarheid en bekendheid (aangevuld met veiligheid). Deze B's zijn de randvoorwaarden en thema's die in de marketing van een bestemming een rol spelen en invloed hebben op het aantal bezoekers. Voldoen aan deze B's geeft de mogelijkheid om kansen optimaal te benutten en de bestemming zo goed mogelijk af te stemmen op de wensen en behoeftes van bezoekers (bron: NBTC, Holland Marketing, 2013)². Met de B's als uitgangspunt geven we de verbetermogelijkheden voor voorzieningen in Zuid-Holland weer:

Beschikbaarheid

Bij sportvoorzieningen ervaren een aantal inwoners de openingstijden als te beperkt, waardoor er na werktijd of in het weekend te weinig mogelijkheden zijn om te sporten.

Méér voorzieningen zijn gewenst zoals beweegroutes en beweegtoestellen in het park, voorzieningen langs paden en routes zoals rustplekken (liggen te ver uit elkaar), bankjes, picknickplaatsen, toiletten, watertappunten, prullenbakken, horeca, oplaadpunten e-bike, (bewaakte) fietsstalling, vissteigers, aanlegsteigers, douche en informatieborden. Op het gebied van sport geven respondenten aan dat méér sporthallen voor teams en groepen en méér binnen- en buitenbaden wenselijk zijn. Aanvullend zijn genoemd: denksport centrum / centrum voor gesprekken, cursus en samenkomen (voor ouderen).

Meer specifieke zaken zijn:

- Voorzieningen die voor drie generaties geschikt zijn.
- Openstellen van meer historische plekken.
- Voorzieningen voor honden
- Recreatiemogelijkheden voor nudisten.

Beleving (van de kwaliteit)

Op het gebied van sportvoorzieningen geven inwoners aan dat materiaal en begeleiding niet voldoende op orde zijn. Inwoners zien graag beter beheer, onderhoud of vervanging van sportmateriaal en willen graag meer begeleiding in algemene zin, maar specifiek ook voor mensen met speciale wensen (ouderen, fysieke beperking, burn out, etc.),

Een aspect dat bij sportvoorzieningen speelt is het gebrek aan hygiëne. Er is verschillende keren aangegeven dat er meer en beter moet worden schoongemaakt. Ook wordt betere ventilatie en temperatuur voor binnen voorziening als verbeterpunt benoemd.

Betere kwaliteit van fiets- en wandelpaden en vaargeulen is gewenst én de bijbehorende voorzieningen regelmatig beheren en onderhouden (afval en schoonmaak).

Meer specifieke zaken zijn:

- Goede en complete bewegwijzering en markering / bebording van routes en knooppunten zijn gewenst.
- Kwaliteit van stranden en het zoetwater kan verbeteren: minder afval, minder waterplanten en minder blauwalg en toezicht dat honden en paarden niet in het zwemwater komen.
- De drukte ervaren inwoners als vervelend. Een aantal heeft behoefte aan meer plekken zonder auto's / autoluwe dagen
- Een aantal inwoners heeft behoefte aan natuur / biodiversiteit / ruigte.

² <https://magazine2025.nbtc.nl/magazine/5982/735836/colofon.html>

Bereikbaarheid

Het gaat met name om de bereikbaarheid van voorzieningen met het OV in algemene zin, en in het bijzonder op zondag en op zonnige dagen richting het strand. Ook de bewegwijzering naar parkeerplaats of toeristische voorziening en de beschikbaarheid van parkeerplaatsen wordt als probleem benoemd, net als meer voorzieningen en mogelijkheden voor sport en recreatie dichterbij de eigen woning.

Meer specifieke zaken zijn:

- Aandacht voor toegankelijkheid van minder validen: stoepen geschikt voor een rolstoel, paden zonder geen scheuren, gaten of hobbels, trappen/drempels en invalidetoiletten.
- De afstand tussen de voorziening en de aankomst met auto / OV verkleinen.
- Eén inwoner geeft als citaat: “Ik heb geen auto en loop slecht. De afschaffing van het avonduren abonnement heeft OV-gebruik erg duur gemaakt, ik ga nu bijna niet meer voor mijn plezier weg.”.

Betaalbaarheid

Inwoners geven aan dat ze graag goedkoper of gratis willen kunnen sporten omdat de prijzen voor sportvoorzieningen erg (voor sommigen té) hoog zijn. Het afschaffen of (flink) verlagen van betaald parkeren en andere kosten als entree of een kaartje (evenement) is als verbeterpunt genoemd.

Bekendheid

- In algemene zin meer bekendheid geven aan wat de mogelijkheden zijn.
- Betere (online) informatievoorzieningen over de openingstijden en mogelijkheden voor mensen met specifieke behoeften.
- Ook wordt betere communicatie met beheerders in de natuur- en recreatiegebieden genoemd zodat er makkelijk contact gemaakt kan worden bij klachten.

Veiligheid

- Vergroten veiligheid door langzaam en snel verkeer en verschillende gebruikers van elkaar te scheiden. Vooral auto's, wielrenners en e-bikes in combinatie met fietsers en wandelaars lijken voor gevaarlijke situaties te zorgen.
- Ook meer veiligheid door verlichting en toezicht is benoemd.
- Veiligheid voor fietsers vergroten (bredere fietspaden, fietstunnels, voorrang geven)

3.1.5 Maatregelen van provincie of overheid

Naast de genoemde verbetermogelijkheden van de voorzieningen door de gebruikers, is aan alle inwoners van Zuid-Holland gevraagd welke maatregelen de provincie of de gemeente kan nemen om de vrije tijd (nog) aantrekkelijker te maken. Ook hier konden de respondenten hun antwoord in eigen woorden noteren.

De antwoorden zijn nagenoeg hetzelfde: bereikbaarheid, beleving, beschikbaarheid, bekendheid, betaalbaarheid, kwaliteit en veiligheid staan centraal. Vooral het scheiden van recreanten (verschillende snelheden op de paden), toegankelijkheid voor mensen met speciale behoeften, betaalbaarheid, beter onderhoud en méér meer fiets- en wandelroutes, zwemmogelijkheden, bankjes en toiletten zien we vaak terugkomen.

Uit het kwalitatieve onderzoek zijn enkele verbeterpunten en maatregelen per onderscheiden groep naar voren gekomen. Deze zijn opgenomen in bijlage I (B3.1).

3.2 Gemiste voorzieningen

In deze paragraaf hebben we weergegeven aan welke voorzieningen de inwoners van Zuid-Holland behoefte hebben, of ze deze in de buurt missen en of ze hiervoor bereid zijn te betalen. Het gaat hierbij om voorzieningen voor sport en bewegen (zie tabel 3.1) en om andere voorzieningen (tabel 3.2). de informatie is weergegeven voor de gebruikers van deze voorzieningen die in Zuid-Holland wonen.

3.2.1 Gemiste sportvoorzieningen

Tabel 3.1 geeft voor sportvoorzieningen de behoefte, het missen hiervan in de buurt en de betalingsbereidheid hiervoor aan. De inwoners van Zuid-Holland geven het vaakst aan behoefte aan een zwembad te hebben en deze ook te missen in de buurt. Dit betreft vooral een overdekt zwembad (23%) maar ook een openlucht zwembad (12%). De betalingsbereidheid voor deze voorzieningen zijn relatief hoog. De behoefte aan fitnesscentra staat op de derde plaats (19%). Ook hiervoor willen veel mensen betalen (net als voor de sportschool). De grootste behoefte bestaat aan routes in de openbare ruimte (bewegwijzering, kaart of app). De bereidheid om hiervoor te betalen is relatief gering. De inwoners willen voornamelijk betalen voor voorzieningen waarvoor nu ook al entree voor geldt.

Tabel 3.1 Behoefte aan, het missen in de buurt en de betalingsbereidheid voor sportvoorzieningen, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten, n=5.148)

Sportvoorzieningen	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)		
	Behoefte aan	Mist in de buurt	Bereid te betalen
Sporthal/gymnastiekzaal	13	10	18
Kleinschalige sportruimte	10	10	14
Sportveld	11	12	9
Fitness centrum	19	12	29
Sportschool	15	9	25
Tennisbaan	6	4	9
Golfbaan	3	2	4
Overdekt zwembad	23	16	36
Openlucht zwembad	12	20	19
Zwemgelegenheid in de openlucht	12	14	8
Sporttoestellen op plein of in park	7	15	2
Sportveldjes op plein of in park	6	8	2
Routes in de openbare ruimte (bewegwijzering, kaart of app)	26	24	10
Specifieke voor de sport gemaakte voorziening (zoals minigolf, karting)	6	10	9
Anders	4	6	3
Geen van deze	27	-	-

Per onderscheiden groep hebben we de behoefte aan sportvoorzieningen, wat zij in hun buurt missen en of zij bereid zijn voor de voorzieningen te betalen beschreven in een overzicht in de bijlage I (B3.2). Uit het kwalitatieve onderzoek zijn enkele verbeterpunten en maatregelen per groep naar voren gekomen. Deze informatie is afkomstig uit voorgaande tabel uitgesplitst naar de groepen en van het kwalitatieve onderzoek.

3.2.2 Gemiste andere voorzieningen

Tabel 3.2 geeft de behoefte aan, het missen van en de betalingsbereidheid weer voor voorzieningen anders dan sport en/of bewegen. De belangrijkste behoeften aan andere voorzieningen betreffen natuur om in te recreëren (44%), bewegwijzerde routes (35%), een bank of picknicktafel (31%), de openstelling van monumenten (27%) en een park om in te recreëren (30%). Natuur voor recreatie missen de inwoners van Zuid-Hollands het meest (28%) maar de behoefte is verhoudingsgewijs groter. Opvallend is dat de behoefte aan banken en tafels groot is maar dat de inwoners van Zuid-Holland deze verhoudingsgewijs veel minder missen. De openstelling van monumenten missen de inwoner ook veel (25%).

Tabel 3.2 Behoefte aan, het missen van en betalingsbereidheid voor andere voorzieningen dan sport en/of bewegen, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten, n=5.148)

Voorzieningen anders dan sport en/of bewegen	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)		
	Behoefte aan	Mist in de buurt	Bereid te betalen
Bank of picknicktafel	31	25	3
Bewegwijzerde routes (wandelen, fietsen, paardrijden of varen)	35	20	11
Zwemplek	18	15	18
Stadsstrand	15	18	8
Aanmeerplek voor bootjes	6	6	6
Verhuur watersport (bootje, surfplank of kano)	10	11	16
Georganiseerde rondvaart	8	6	12
Culturele evenementen	21	16	31
Sportieve evenementen	6	6	6
Openstelling van monumenten	27	25	40
Attracties voor kinderen in buitenlucht (speeltuin of kinderboerderij)	15	8	12
Andere attracties in de buitenlucht zoals een horecagelegenheid of bezoekerscentrum	27	14	37
Buitenactiviteiten met begeleiding (rondleiding of workshop)	10	11	15
Buitenactiviteiten zonder begeleiding (speurtocht of blotevoeten pad)	11	14	7
Park voor recreatie	30	19	6
Natuur voor recreatie	44	28	14
Anders	2	2	2
Geen van deze	20	-	-

4 Profielen onderscheiden groepen

In dit hoofdstuk staat voor elk van de onderscheiden groepen een profiel weergegeven. Een profiel omvat de voornaamste en meest onderscheidende vrijetijdskenmerken³ op het gebied van sport en recreatie, te weten:

- Het algemene vrijetijdsprofiel;
- Voorkeuren, deelname, gebruikte en gemiste voorzieningen (op basis van het kwantitatieve onderzoek);
- Een duiding van de betekenis van sport en recreatie (op basis van het kwalitatieve onderzoek);

4.1 Ouderen

In deze paragraaf beschrijven we het profiel van de ouderen. Dit profiel is alleen gebaseerd op het kwantitatieve onderzoek (18% van totaal; geen onderzoeksgroep voor het kwalitatieve onderzoek).

4.1.1 Algemeen vrijetijdsprofiel

Ouderen besteden hun vrije tijd meer aan het lezen van boeken, kranten, tijdschriften (72%), wandelen en/of fietsen (59%) en meer aan vrijwilligerswerk (31%) dan alle inwoners van Zuid-Holland. Ouderen bezoeken minder vaak vrienden en/of familie (37%).

4.1.2 Voorkeuren sport en recreatie

De ouderen zijn minder dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland geïnteresseerd in sporten en recreëren. Van de negen verschillende sport- en recreatievormen die we hier binnen onderscheiden, spreken vijf vormen hen beduidend minder aan: sporten, bezoek aan sportevenementen, watergerichte activiteiten, culturele evenementen en openluchtattracties. Wat hen wel aanspreekt (conform de gemiddelde inwoner) is een bezoek aan natuurgebieden of een bezoek aan cultuurhistorische plekken. Ook buitenrecreatie is voor ouderen aantrekkelijk, zowel routegebonden (wandelen, fietsen) als locatiegebonden (rusten of picknicken). Bij het 'ideale uitje' geven ouderen dit ook aan: dit is een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeeleren en een activiteit in of om het huis.

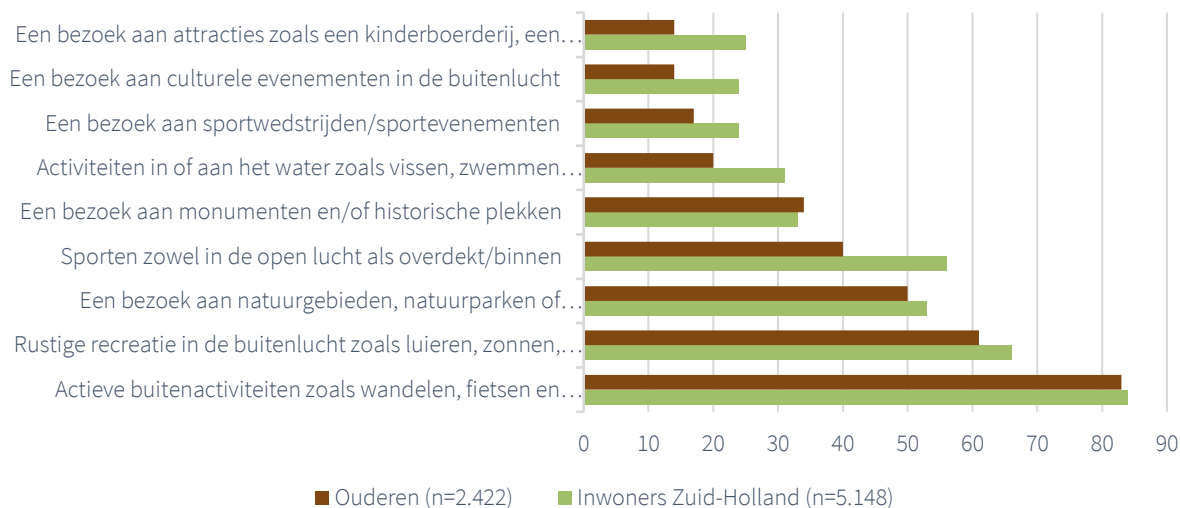
---

³ Onder meest kenmerkend verstaan we beduidend meer (index 120 of meer) of minder (index minder dan 80) dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland.

4.1.3 Deelname sport en recreatie

De deelname van ouderen aan sport en recreatie is voor acht van de negen sport en recreatievormen minder omvangrijk dan van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland (zie figuur 4.1). Ouderen doen beduidend minder aan: sporten, waterrecreatie, bezoek aan attracties en evenementen (sport en cultureel). Recreatievormen waar ouderen juist wel aan deelnemen (vergelijkbaar met gemiddelde) zijn routegebonden buitenactiviteiten, rustige recreatie in de buitenlucht en een bezoek aan natuurgebieden.

Figuur 4.1 Deelname aan recreatievormen (% meerdere keren per jaar), ouderen vergeleken met alle inwoners Zuid-Holland (in procenten)

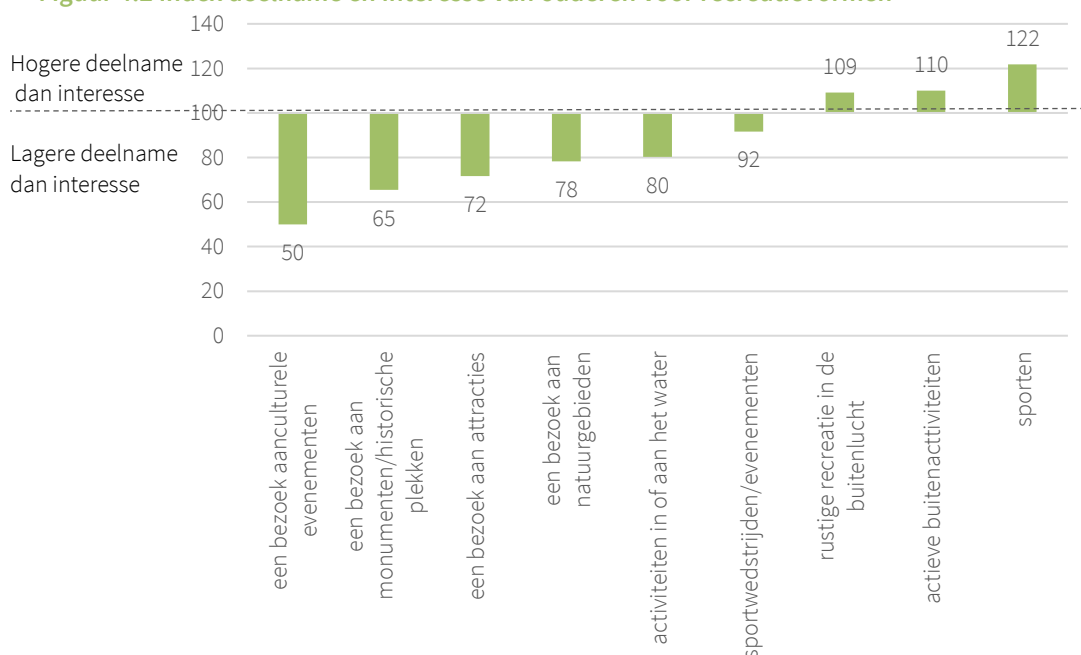

4.1.4 Ontwikkelkans stimulering deelname

Hoewel de deelname aan de verschillende activiteiten dus laag is, is de mate waarin de sport en recreatievormen aanspreekt (de interesse) in vergelijking met die deelname vaak wel hoger. Dit geldt voor zes van de negen recreatievormen. Voor vier recreatievormen is de deelname beduidend lager dan de interesse (index lager dan 80): bezoek aan natuurgebieden, monumenten, bezoek aan een openluchtattractie en een cultureel evenement. Je zou hier dus een hogere deelname verwachten. Deze resultaten bieden kansen om voor ouderen de aanwezige interesse 'te oogsten', door mogelijke belemmeringen voor deelname weg te nemen. Voor sporten (binnen en buiten) geldt het tegenovergestelde: ouderen doen dit beduidend meer dan uit hun interesse blijkt (zie figuur 4.2).

Er zijn meerdere belemmeringen mogelijk, zoals de bereikbaarheid, bekendheid, beschikbaarheid van aanbod, de beleefbaarheid en tot slot de betaalbaarheid (5 B's). Bij ouderen hangt de deelname aan sport en recreatie vooral af van omstandigheden zoals het seizoen / weer en de nabijheid (bereikbaarheid), dus dat activiteit in de buurt is. Voor ouderen hangt deelname veel minder af van de beschikbare hoeveelheid tijd.

Figuur 4.2 Index deelname en interesse van ouderen voor recreatievormen

4.1.5 Gebruik en behoefte aan voorzieningen

De belangrijkste voorzieningen die ouderen gebruiken, komen overeen met die van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. De meest gebruikte voorzieningen door ouderen zijn routes en parkeergelegenheden bij monumenten of culturele evenementen. Voorzieningen die ouderen juist veel minder gebruiken zijn de sportschool en het strand.

De behoefte aan voorzieningen is bij ouderen in iets meer dan de helft van de gevallen minder dan dat van de gemiddelde inwoners van Zuid-Holland (18 van de 30 voorzieningen). Waar ouderen echt beduidend meer behoefte aan hebben is: een golfbaan en een georganiseerde rondvaarttocht. Deze laatste zouden ze ook echt graag in de nabijheid (buurt) gerealiseerd zien. Wat ouderen verder echt in een omgeving missen is:

- Bank;
- Picknicktafel;
- Openstelling of mogelijkheid van een bezoek aan historische plekken zoals een monument, fort of kasteel;

Wat voor ouderen echt niet nodig is, zijn een zwemplek of stadsstrand, watersport (zoals surf of kanoverhuur) en sportvelden, sporttoestellen of sportruimtes.

4.1.6 Betalingsbereidheid

Wanneer we kijken naar de gemiste voorzieningen in de buurt en de betalingsbereidheid hiervan, zien we dat deze het hoogst voor overdekte zwembaden (31%), fitness centra (27%) en sporthallen (19%). Ook voor de openstelling van monumenten zijn ouderen bereid te betalen, net als voor een horecagelegenheid, een bezoekerscentrum en een georganiseerde rondvaart.

4.2 Mensen met een lichamelijke beperking

In deze paragraaf beschrijven we het profiel van de mensen met een lichamelijke beperking (11% van het totaal).

4.2.1 Algemeen vrijetijdspatroon

Mensen met een lichamelijke beperking kijken het meest naar televisie (77%). Ze sporten minder (19%) vergeleken met alle inwoner van Zuid-Holland.

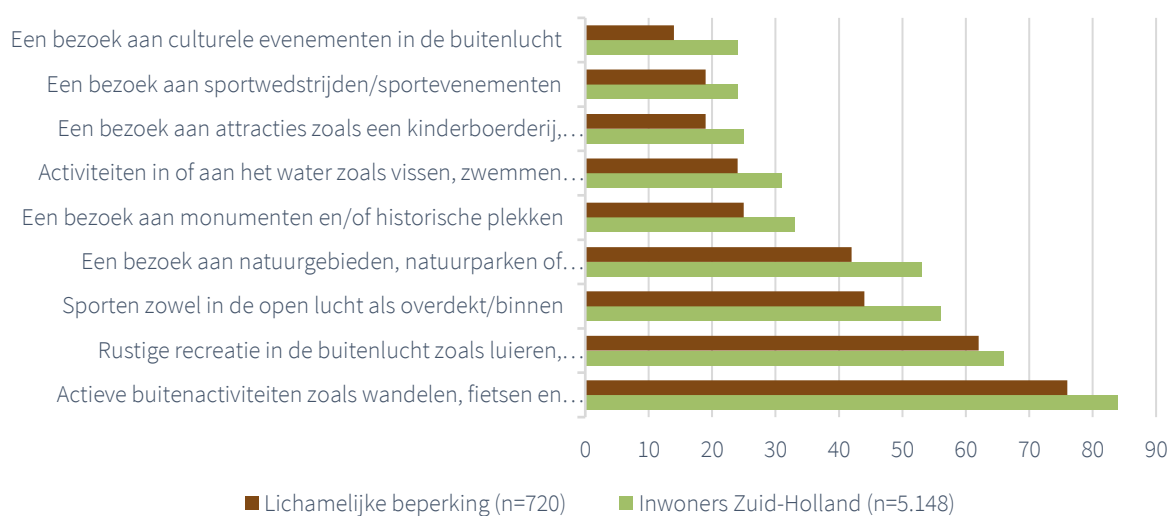
4.2.2 Voorkeur voor sport en recreatie

Mensen met een lichamelijke beperking hebben dezelfde voorkeuren als de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Alleen als het gaat om sporten (binnen of buiten) geven ze aan beduidend minder geïnteresseerd te zijn. Het ideale uitje voor deze groep is een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeeleren en een activiteit in of om het huis.

4.2.3 Deelname sport en recreatie

De deelname van mensen met een lichamelijke beperking aan sport en recreatie is voor alle recreatievormen minder omvangrijk dan van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland (zie figuur 4.3). Voor zeven van de negen recreatievormen is de deelname ook beduidend minder omvangrijk (index lager dan 80). Alleen voor buitenrecreatie, routegebonden (wandelen, fietsen) en locatiegebonden (luieren, zitten) geldt dat dit conform het gemiddelde is.

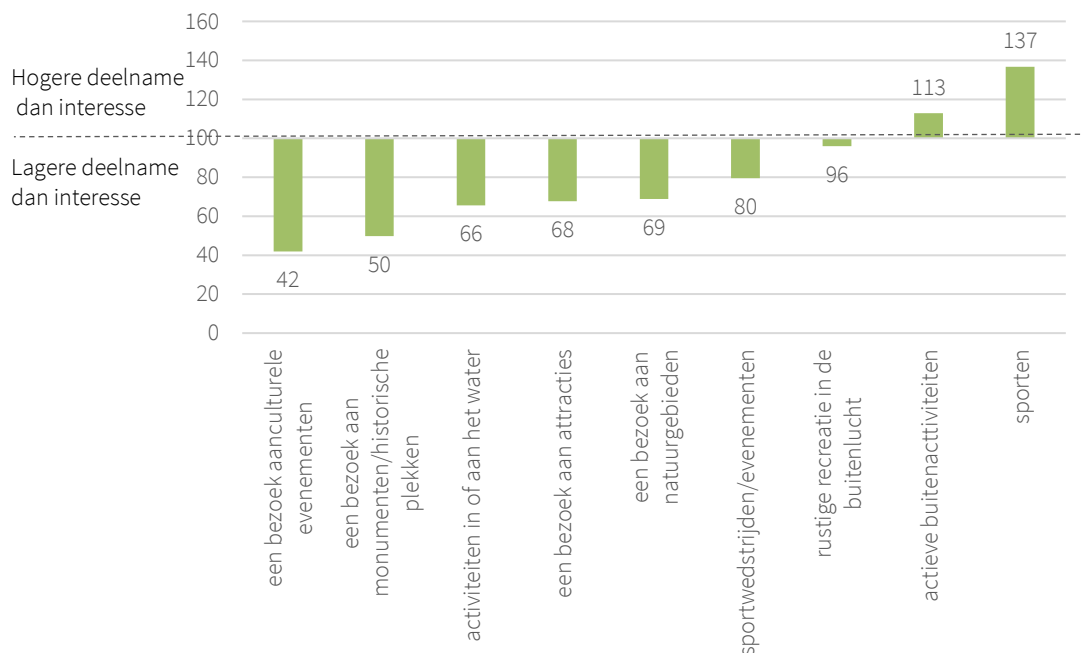
Figuur 4.3 Deelname aan recreatievormen (% meerdere keren per jaar), mensen met een lichamelijke beperking vergeleken met alle inwoners Zuid-Holland (in procenten, n=720)

4.2.4 Ontwikkelkans stimulering deelname

Voor zeven van de negen recreatievormen geldt dat de deelname beduidend lager is dan de mate waarin de recreatievorm hen aanspreekt (de interesse). Voor vijf recreatievormen is dit ook beduidend minder (index lager dan 80, zie figuur 4.4). Dit zijn: bezoek aan natuurgebieden, bezoek aan monumenten, watergerichte activiteiten, bezoek aan een openlucht attracties en een culturele evenementen. Je zou hier dus een hogere deelname verwachten. Deze resultaten bieden kansen om voor deze groep de aanwezige interesse 'te oogsten', door mogelijke belemmeringen weg te nemen. Voor sporten (binnen en buiten) geldt het tegenovergestelde: mensen met een lichamelijke beperking doen dit relatief meer dan uit hun interesse blijkt. Bij mensen met een lichamelijke beperking hangt de deelname aan sport en recreatie vooral af van persoonlijke omstandigheden zoals gezondheid en de mate van mobiliteit.

Figuur 4.4 Index deelname en interesse van mensen met een lichamelijke beperking voor recreatievormen

4.2.5 Gebruik en behoefte aan voorzieningen

De voorzieningen die deze groep gebruikt, komen overeen met die van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Deze groep gebruikt de volgende voorzieningen relatief vaak: rustplekken zoals een bankje (bijvoorbeeld ook bij een bezoek aan een cultuurhistorische plek), een fitness centrum, horecavoorzieningen en de fietsenstalling bij een cultureel evenement.

De behoefte aan voorzieningen is grotendeels conform dat van de gemiddelde inwoners in Zuid-Holland. Dit geldt voor 24 van de 30 voorzieningen. Waar mensen met een lichamelijke beperking vooral behoefte aan hebben is een georganiseerd rondvaart. De minste behoefte bestaat aan een sportveld of aanmeerplekken voor bootjes. In de nabijheid worden echter veel meer voorzieningen wel gemist, hieronder staat een top vijf:

- Openlucht / overdekt zwembad
- Rondvaarttocht
- Bank of picknicktafel
- Sporthal, sportruimte, sportschool
- Kartbaan of minigolf (specifiek op de groep afgestemd)

4.2.6 Betalingsbereidheid

Van de voorzieningen die worden gemist, zijn mensen met een lichamelijke beperking met name bereid te betalen voor een overdekt zwembad (41%).

4.2.7 Betekenis voor mensen met een lichamelijke beperking

Sport en recreatie heeft voor mensen met een lichamelijke beperking een belangrijke betekenis, dit is als volgt te omschrijven:

- Een manier om iets terug te geven (vrijwilligerswerk);
- Een manier om de dag door te komen/bezig te zijn (vooral bij de mensen die niet werken);
- Zingeving en persoonlijke ontwikkeling;
- Gezelligheid, sociaal contact, blijheid;
- Relaxt gevoel, indrukken verrijken.
- Draagt bij aan een gezonde leefstijl

Een vertegenwoordiger geeft aan dat sporten voor mensen met een beperking een manier is om zich vrij te voelen, omdat op het sportveld voor hen minder regels gelden. Dit geldt met name voor mensen met een verstandelijke beperking. Daarnaast is sporten een manier om het gevoel van succes te ervaren. Zwemmen is voor mensen met een motorische beperking een aantrekkelijke manier om te sporten en bewegen omdat het minder belastend is voor het lichaam. Zwemmen vindt vooral in zwembaden plaats omdat zij belemmeringen ervaren in open water. Zo kunnen mensen met een visuele beperking de rand vasthouden en kunnen mensen met een prothese deze bij de rand achterlaten.

Echter, over het algemeen ervaren mensen met een lichamelijke beperking meer **belemmeringen** voor het vervullen van hun sport- en recreatiebehoefte. Het vinden van een passende activiteit is vaak maatwerk, getuige onderstaande ervaringen:

- **Betaalbaarheid:** Omdat het voor mensen met een beperking niet altijd mogelijk is om mee te draaien op de reguliere arbeidsmarkt beschikken zij vaak over minder financiële middelen om te sporten: “*Je hebt geen inkomsten. Je hebt een WIA of een Wajong.*”
- **Afhankelijk van andere in de bereikbaarheid en betaalbaarheid:** Voor het bezoek van culturele evenementen ervaart de groep belemmeringen. Zij zijn bijvoorbeeld afhankelijk van anderen omdat zij vanwege hun beperking hier niet alleen naar toe kunnen. Een korting of gratis entree voor begeleiders kan helpen.
- **Nabijheid van beschikbaar aanbod:** Mensen met een visuele beperking wensen vooral rustige recreatie in eigen tuin of dichtbij huis, omdat dit een herkenbare omgeving is waar zij goed de weg kennen.

4.3 Mensen met een chronische aandoening

In deze paragraaf beschrijven we het profiel van de groep mensen met een chronische aandoening (16% van het totaal).

4.3.1 Algemeen vrijetijdsprofiel

Mensen met een chronische beperking sporten minder dan de inwoners van Zuid-Holland (18%). Televisie kijken is voor 73 procent de belangrijkste vrijetijdsbesteding. Ze gaan veel op pad in de natuur om te fietsen of wandelen, met partner en/of kleinkinderen en recreëren verder van huis. Hiervoor is het belangrijk dat de voorzieningen op orde zijn tijdens de recreatie.

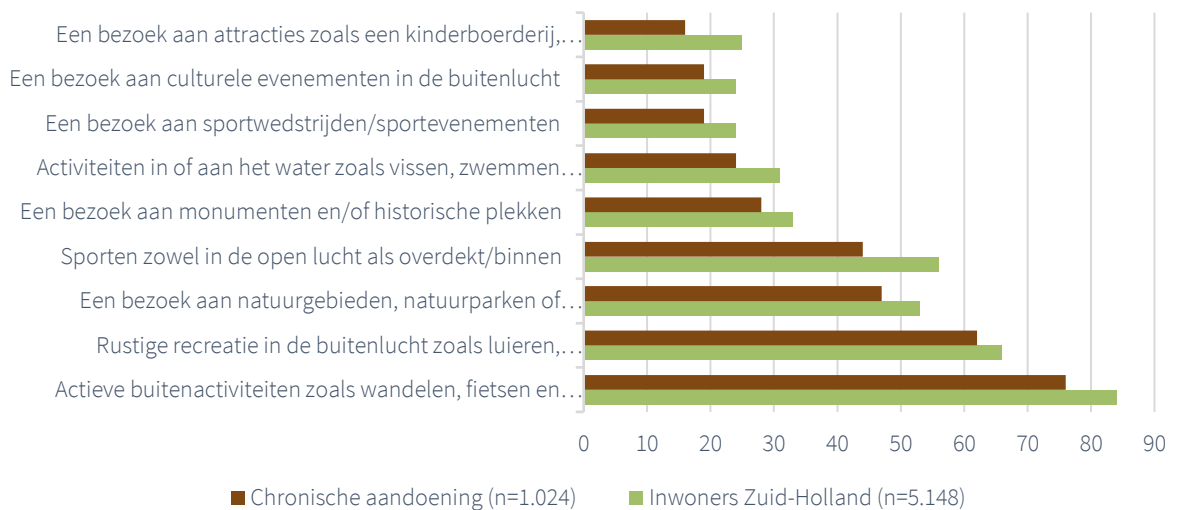
4.3.2 Voorkeur voor sport en recreatie

Mensen met een chronische aandoening hebben een vergelijkbare voorkeur voor sport en recreatie als de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Alleen als het gaat om sporten (binnen of buiten), bezoek aan een attractie in de buitenlucht of een bezoek aan een sportwedstrijd of evenement, geven ze aan beduidend minder geïnteresseerd te zijn. Hun ideale sport of recreatie-uitje is een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeeleren en een activiteit in of om het huis, of een sociale activiteit.

4.3.3 Deelname sport en recreatie

De deelname van mensen met een chronische aandoening aan sport en recreatie is voor alle negen recreatievormen minder omvangrijk dan van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland (zie figuur 4.5). Voor drie van de negen recreatievormen is de deelname beduidend minder omvangrijk (index lager dan 80), dit zijn: bezoek aan een attractie, activiteiten op en aan het water en het bezoek van een sportwedstrijd of -evenement.

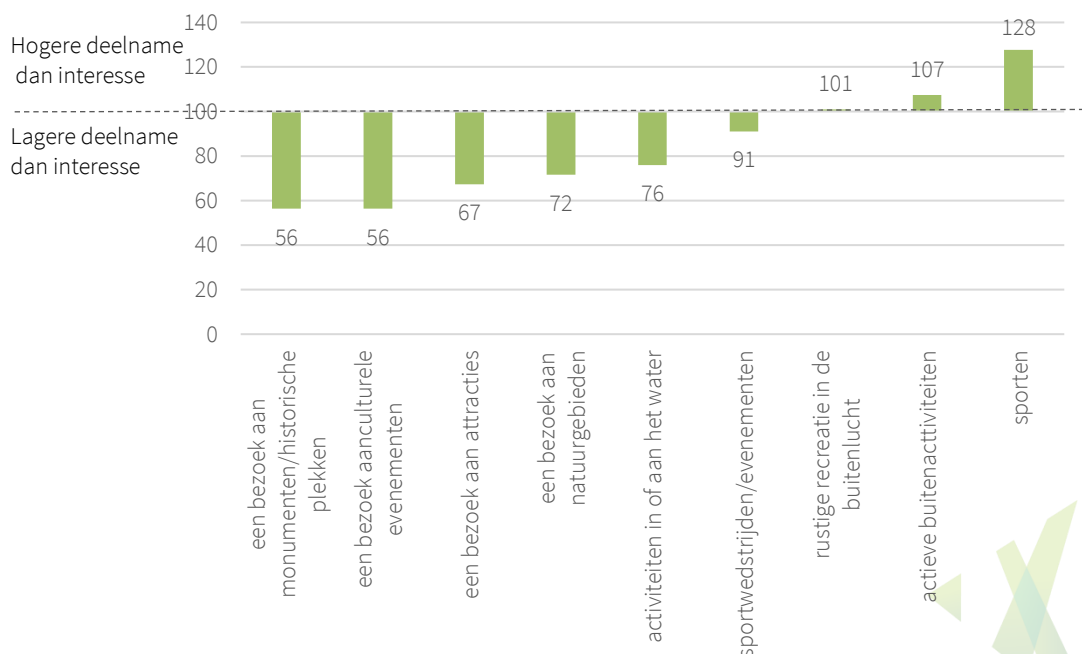
Figuur 4.5 Deelname aan recreatievormen (% meerdere keren per jaar), mensen met een chronische aandoening vergeleken met alle inwoners van Zuid-Holland (in procenten, n=1.024)

4.3.4 Ontwikkelkans stimulering deelname

Voor zes van de negen recreatievormen geldt dat de deelname lager is dan de mate waarin de recreatievorm hen aanspreekt (de interesse). Voor vijf recreatievormen is dat ook beduidend lager (index lager dan 80, zie figuur 4.6). Dit zijn: bezoek aan natuurgebieden, bezoek aan monumenten, watergerichte activiteiten, bezoek aan een openlucht attracties en een culturele evenementen. Je zou hier dus een hogere deelname verwachten. Deze resultaten bieden kansen om voor deze groep de aanwezige interesse ‘te oogsten’, door mogelijke belemmeringen weg te nemen. Voor sporten (binnen en buiten) geldt het tegenovergestelde: mensen met een chronische aandoening doen dit relatief meer dan uit hun interesse blijkt. De deelname aan sport en actieve buitenactiviteiten hangt voor mensen met een chronische beperking vooral af van persoonlijke omstandigheden zoals gezondheid en mobiliteit.

Figuur 4.6 Index deelname en interesse van mensen met een chronische aandoening voor recreatievormen

4.3.5 Gebruik en behoefte aan voorzieningen

De voorzieningen die deze groep gebruikt, komen overeen met die van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Deze groep gebruikt de volgende voorzieningen relatief vaak: rustplekken zoals een bankje bijvoorbeeld ook bij een bezoek aan een cultuurhistorische plek, of tijdens een buitenwandeling.

Ook de behoefte aan voorzieningen is grotendeels conform dat van de gemiddelde inwoners in Zuid-Holland. Dit geldt voor 22 van de 30 voorzieningen. Aan één voorziening wordt door de een veel grotere behoefte aangegeven: een georganiseerd rondvaart. Aan aanmeerplekken voor bootjes of een tennisbaan is de behoefte van alle voorzieningen het minste.

In de nabijheid worden tien voorzieningen erg gemist (meer dan de gemiddelde inwoners van Zuid-Holland). Hieronder staat een top vijf:

- Georganiseerde rondvaart
- Overdekt zwembad
- Kartbaan of minigolf (specifiek op de groep afgestemd)
- Sportveldjes op een plein of in een park
- Bankje of picknicktafel

4.3.6 Betalingsbereidheid

Van de voorzieningen die worden gemist, hebben mensen met een chronische beperking hebben de hoogste betalingsbereidheid voor de openstelling van monumenten (43%), andere attracties in de buitenlucht zoals een horecagelegenheid of bezoekerscentrum (34%) en culturele evenementen (27%).

4.3.7 Betekenis voor mensen met een chronische aandoening

Sport en recreatie heeft voor mensen met een chronische aandoening een belangrijke betekenis, dit is als volgt te omschrijven.

- Die betekenis blijkt uit de volgende anekdote over de betekenis van wandelen: *“Als je wandelt dan heb je ruimte om niks te zeggen of om wel wat te zeggen. Je hoeft elkaar niet aan te kijken. Je hebt ook afleiding. Je ziet een mooie boom of een mooi vogeltje en daar attendeer je op en ga je verder over waar je net over sprak. Het is een stukje ontspanning het is tijd. Het is geen therapeutische situatie zoals aan tafel. Het geeft intimiteit en ontspanning en mogelijkheden voor verdieping.”*
- De verslaafde vrouw heeft tijdens de behandeling voor haar verslaving kennis gemaakt met sporten en bewegen en de mogelijke positieve effecten ervan voor de geestelijke gezondheid: *“Ik zat heel erg in de knoop met mijzelf en ik dronk heel veel.”*

Belemmeringen

- **Beleefbaarheid:** Mensen met een chronische ziekte bezoeken regelmatig een museum, theater of filmhuis. Wat enkele geven aan dat veel musea kunnen leren van de kinderroutes. Deze zijn volgens hen namelijk veel toegankelijker: *“Het liefst neem ik dan de kinderroutes. Die zijn gewoon veel leuker. Die worden veel leuker verteld. Die kinderroutes worden veel laagdrempeliger verteld en die onthoud je ook gewoon makkelijker.”*
- **Veiligheid en vertrouwdheid.** Een vrouw met trauma geeft aan dat het voor haar belangrijk is om zich in een voor haar veilige omgeving te bevinden. Kenmerken van zo'n veilige omgeving zijn voor haar een bekende plek voor, omdat ze dan weet wat ze kan verwachten: *“Ik vind het heel fijn om op bekende plekken te lopen. Dat ik weet wat ik daar vind. Wat voor soort natuur er is. Je komt er ook wel vaak mensen uit de buurt tegen. Dus voor mij is het vooral de bekendheid.”*. Wat volgens de vrouw met het trauma goed is voor mensen met een trauma of depressie is het organiseren van sportgroepjes met gelijkgestemden om te sporten in de openbare ruimte: *“Dat dat eigenlijk een veilige omgeving kan zijn waarin je dan toch in beweging kan komen.”*

- **Ondersteunende voorzieningen & informatievoorziening:** Chronisch zieken hebben behoefte aan goede voorzieningen bij het recreëren in de natuur (als toiletten, rustplekken, informatievoorziening) omdat ze belemmeringen van hun chronische ziekte ervaren.

4.4 Mensen met een lage SES

In deze paragraaf beschrijven we het profiel van de groep lage SES (9% van het totaal).

4.4.1 Algemeen vrijetijdsprofiel

Mensen met een lage SES besteden hun vrije tijd minder aan het bezoeken van vrienden en/of familie (33%), het bezoeken van bioscopen, theaters, musea en muziek optredens (12%) en sporten (13%) vergeleken met alle inwoners van Zuid-Holland. Als definitie van lage SES hebben wij een lagere opleiding en laag inkomen gehanteerd.

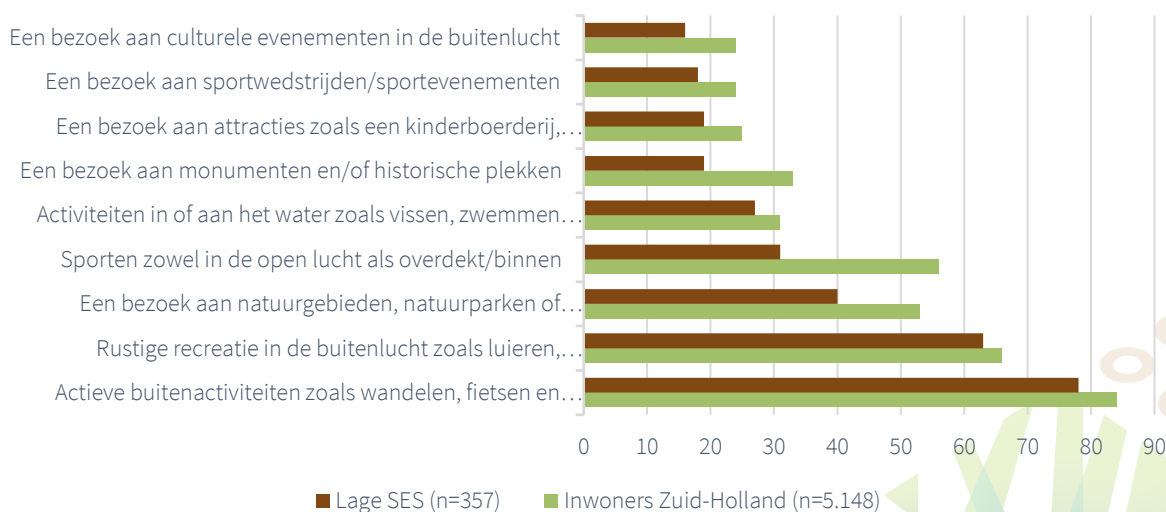
4.4.2 Voorkeur voor sport en recreatie

Mensen met een lage sociaaleconomische status geven voor zeven van de negen sport- en recreatievormen aan dat deze hen minder aanspreken dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Daarmee is de interesse ook het minst van alle onderscheiden groepen. Alleen voor buitenactiviteiten (routegebonden en locatiegebonden) is de interesse conform het gemiddelde. Hun ideale sport of recreatie-uitje is een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeeleren en een activiteit in of om het huis. De ideale sport en beweegactiviteit is voor de meeste mensen te typeren als een sociale, recreatieve activiteit in de openbare ruimte.

4.4.3 Deelname sport en recreatie

De deelname van de groep lage SES aan sport en recreatie is voor alle recreatievormen minder omvangrijk dan van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland (zie figuur 4.7). Voor zes de negen recreatievormen is de deelname beduidend minder omvangrijk (index lager dan 80). Dit zijn: sporten (binnen of buiten), bezoek aan monumenten, bezoek aan natuurgebieden, bezoek aan een attractie, bezoek aan culturele evenementen of een sportwedstrijd of -evenement. De deelname aan sport en recreatie hangt voor de mensen met een lage SES minder vaak af van de beschikbare hoeveelheid vrije tijd en het seizoen/weer/omstandigheden.

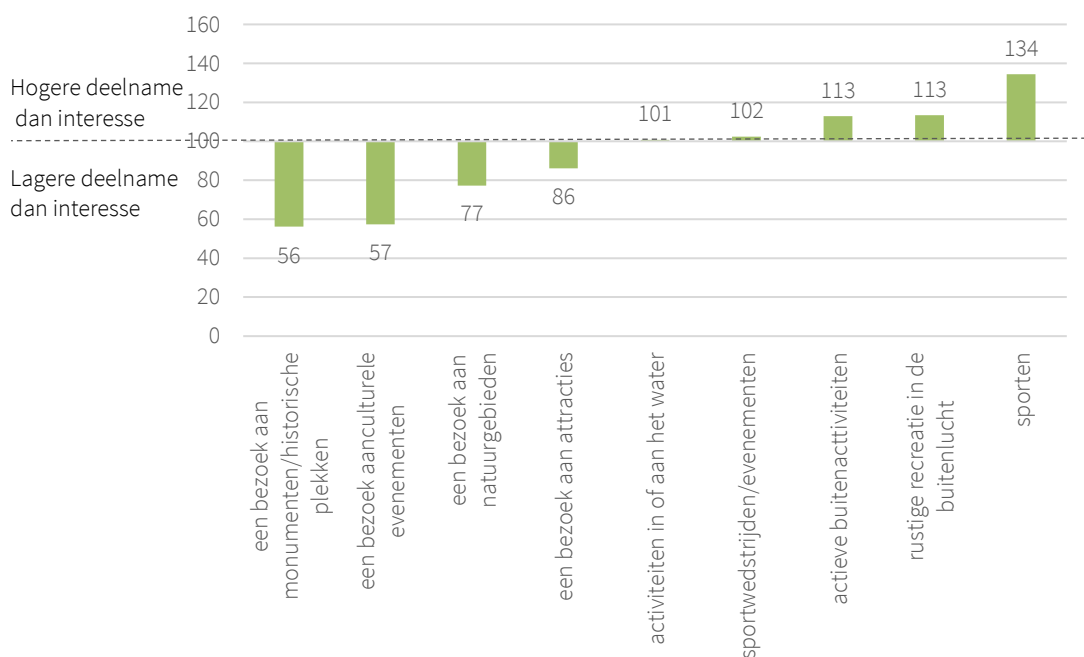
Figuur 4.7 Deelname aan recreatievormen (% meerdere keren per jaar), mensen met een lage SES vergeleken met alle inwoners van Zuid-Holland (in procenten, n=357)

4.4.4 Ontwikkelkans stimulering deelname

Voor vier van de negen sport en recreatievormen geldt dat de deelname lager is dan de mate waarin de recreatievorm hen aanspreekt (de interesse). Voor drie van de recreatievormen is dit ook beduidend lager (index lager dan 80, zie figuur 4.8). Dit zijn: bezoek aan monumenten, culturele evenementen en een bezoek aan natuurgebieden. Je zou hier dus een hogere deelname verwachten. Deze resultaten bieden kansen om voor deze groep de aanwezige interesse 'te oogsten', door mogelijke belemmeringen weg te nemen. Voor sporten (binnen en buiten) geldt het tegenovergestelde: mensen met een lage SES doen dit relatief meer dan uit hun interesse blijkt.

Figuur 4.8 Index deelname en interesse van mensen met een lage SES voor recreatievormen

4.4.5 Gebruik en behoefte aan voorzieningen

Mensen met een lage SES gebruiken echt beduidend minder voorzieningen dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Ca. de helft van de weergegeven voorzieningen (13 van de 24) wordt beduidend minder gebruikt. De volgende voorzieningen worden door mensen met een lage SES relatief vaak gebruikt: rustplekken zoals een bankje bijvoorbeeld ook tijdens een buitenwandeling.

Ook de behoefte aan voorzieningen is afwijkend van dat van de gemiddelde inwoners in Zuid-Holland. De groep geeft bij 24 van de 30 voorzieningen aan hieraan minder behoefte te hebben. Aan één voorziening wordt door de mensen met een lage SES een veel grotere behoefte aangegeven: een georganiseerd rondvaart.

In de nabijheid worden zes voorzieningen erg gemist (meer dan de gemiddelde inwoners van Zuid-Holland):

- Georganiseerd rondvaart
- Attracties voor kinderen (zoals speeltuin of kinderboerderij)
- Overdekt zwembad
- Kartbaan of minigolf (specifiek op de groep afgestemd)
- Golfbaan
- Sporthal, gymnastiekzaal

4.4.6 Betalingsbereidheid

Van de voorzieningen die worden gemist, willen mensen met een lage SES met name betalen voor toegankelijke monumenten, een horecagelegenheid, een georganiseerde rondvaart, een overdekt zwembad, sporthal en openlucht zwembad. Voor fitnesscentra hebben zij het minst over.

4.4.7 Betekenis voor mensen met een lage SES

Sport en recreatie heeft voor mensen met een lage SES een belangrijke betekenis en is als volgt te omschrijven:

- Mensen met een lage SES recreëren vooral in de eigen buurt. Zij hebben niet altijd een auto, waardoor zij verder van huis afhankelijk zijn van iemand met een auto.
- Sporten en bewegen is voor mensen met een lage SES een manier om het hoofd leeg te maken en de stress te verminderen.
- Sporten in de buitenruimte is voor mensen met een lage SES goedkoper. Denk daarbij aan de sporttoestellen in de openbare ruimte: *“Als het nou buiten staat, dan is de drempel veel lager. Als je geen zin hebt, dan ga je niet en betaal je niet. Maar het staat er gewoon.”*

Belemmeringen

- **Betaalbaarheid.** De groep heeft behoefte aan sport en recreatie die financieel toegankelijk is.
- **Betaalbaarheid.** Sommigen kun vrijwel niet deelnemen aan een betaalde vorm van recreatie. Anderen hebben wel de mogelijkheid om hier voor te kiezen. Maar ook dan zijn lage kosten belangrijk.
- **Betaalbaarheid.** Rustige recreatie is voor alleenstaande moeder een goedkope manier van recreëren: *“Ik ben gewoon heel creatief en ik probeer altijd iets te doen met wat ik heb. Je kan toch wel genoeg doen zeg maar, zonder geld. [...] Als ik naar het park ga, neem ik kleedjes mee en dan ga ik gewoon naar de supermarkt en neem ik drinken en koekjes mee en ga ik gewoon daar lekker zitten. Af en toe doen we thuis een beautydag. Dan koop ik maskertjes bij de Action van €0,50. Ja, dat kost allemaal eigenlijk niet zoveel geld.”*

4.5 Mensen met een niet-westerse achtergrond

In deze paragraaf beschrijven we het profiel van de groep mensen met een niet-westerse achtergrond (8% van het totaal).

4.5.1 Algemeen vrijetijdsprofiel

Mensen met een niet-westerse achtergrond besteden hun vrije tijd in vergelijking met alle inwoners van Zuid-Holland meer aan uitrusten, praten met huisgenoten en spelen met de kinderen (24%) en minder aan: televisie kijken (59%), lezen (46%) en wandelen en fietsen (31%). De recreatiebehoefte verschilt naar generatie en naar herkomstland. Een relatief groot deel van de respondenten heeft een band met Nederlands Indië. Voor het kwalitatieve onderzoek zijn ook mensen ondervraagd die pas kort in Nederland zijn.

4.5.2 Voorkeur voor sport en recreatie

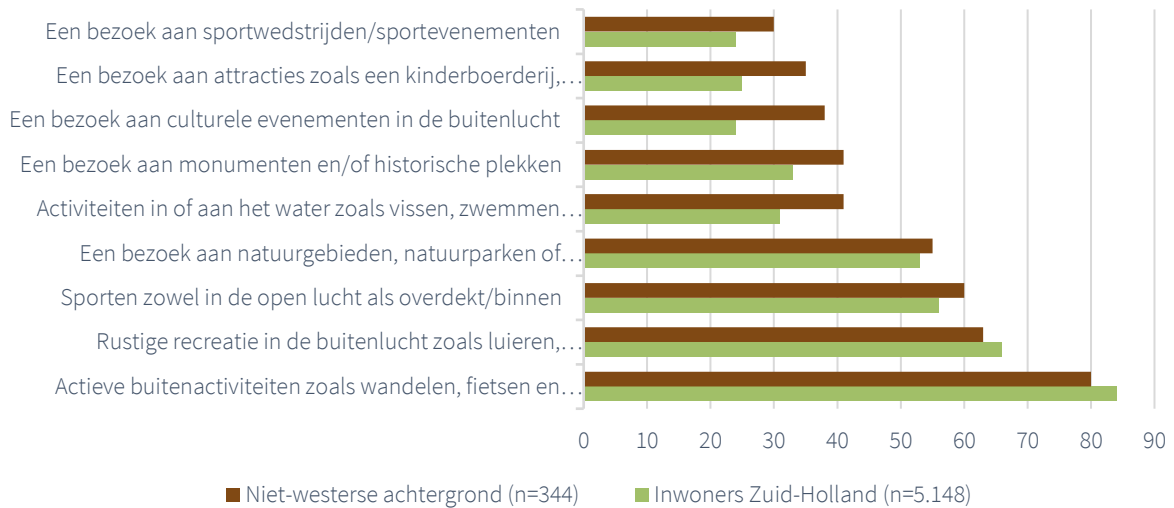
Mensen met een niet-westerse achtergrond hebben dezelfde voorkeuren of zelfs iets meer interesse in sport en recreatie dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Vooral een bezoek aan een attractie in de buitenlucht en een bezoek aan culturele evenementen spreekt hen beduidend meer aan dan gemiddeld. Hun ideale sport en bewegingsactiviteit is een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeeleren, een activiteit in of om het huis, een sociale recreatieve activiteit of een activiteit met wat beweging zoals winkelen en museumbezoek.

4.5.3 Deelname sport en recreatie

De deelname van de mensen met een niet-westerse achtergrond aan sport en recreatie is voor zeven recreatievormen omvangrijker dan van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland (zie figuur 4.9). Voor vijf van de negen recreatievormen is de deelname beduidend omvangrijker (index groter dan 120). Dit zijn: een bezoek

aan monumenten, watergerichte activiteiten, bezoek aan attracties, bezoek culturele evenementen en sportevenementen of -wedstrijden. Voor de deelname aan sport en recreatie zijn omstandigheden zoals het seizoen/weer minder belangrijk. Deelname aan sport en recreatie hangt wel vaker af van de beschikbaarheid van financiële mogelijkheden, net als van mensen om dit samen mee te doen.

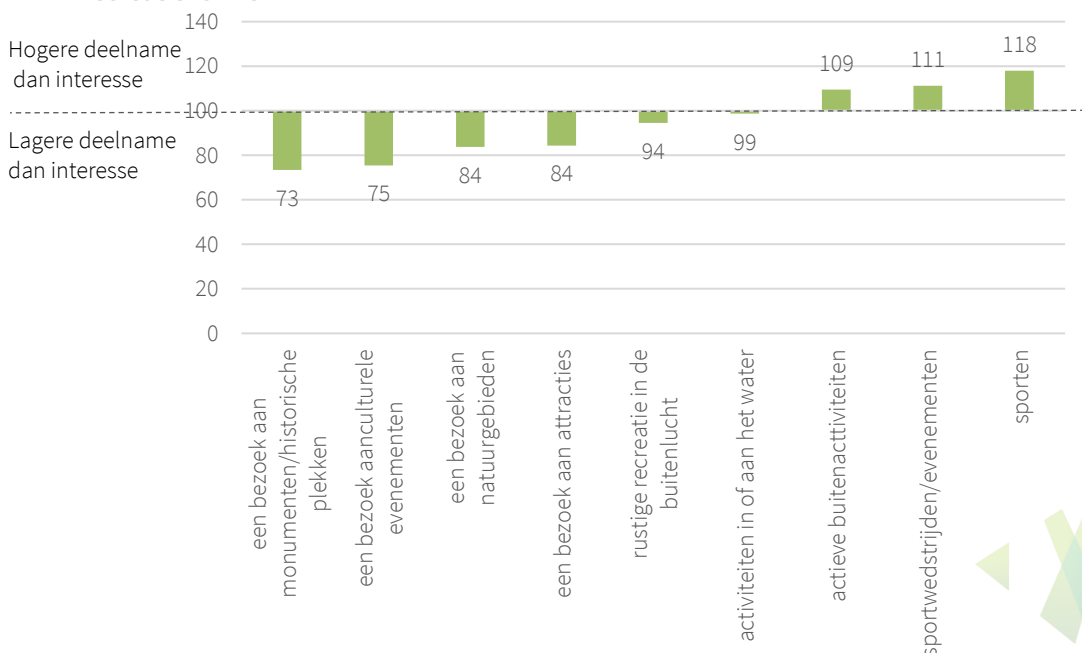
Figuur 4.9 Deelname aan recreatievormen (% meerdere keren per jaar), mensen met een niet-westerse achtergrond vergeleken met alle inwoners van Zuid-Holland (in procenten, n=344)

4.5.4 Ontwikkelkans stimulering deelname

De deelname aan de verschillende activiteiten van deze groep is dus al erg hoog. Toch zijn er nog twee vormen van sport en recreatie waar de deelname in vergelijking met de mate waarin de recreatievorm hen aanspreekt (de interesse) wel beduidend lager is (index lager dan 80, zie figuur 4.10). Dit zijn: bezoek aan monumenten en een bezoek aan culturele evenementen. Je zou hier dus een hogere deelname verwachten. Deze resultaten bieden kansen om voor deze groep de aanwezige interesse ‘te oogsten’, door mogelijke belemmeringen weg te nemen.

Figuur 4.10 Index deelname en interesse van mensen met een niet-westerse achtergrond voor recreatievormen

4.5.5 Gebruik en behoefte aan voorzieningen

Mensen met een niet-westerse achtergrond gebruiken dezelfde voorzieningen als de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. De sportschool en fitnesscentrum worden net als een fietsenstalling beduidend meer gebruikt. Een aanlegplaats voor bootjes wordt het minst gebruikt.

Opvallend is dat de behoefte aan voorzieningen van deze groep veel groter is dan van de gemiddelde Zuid-Hollander. Dit geldt voor 14 van de 30 voorzieningen. De meeste behoefte bestaat aan sportveldjes op een plein of in het park, een stadsstrand en een sporthal. De minste behoefte bestaat aan een golfbaan en routes in de openbare ruimte.

In de nabijheid worden zestien voorzieningen erg gemist (meer dan de gemiddelde inwoners van Zuid-Holland). De top 5 staat hieronder weergegeven:

- Sporthal / sportruimte
- Tennisbaan
- Stadsstrand
- Verhuur van watersportartikelen
- Attracties voor kinderen

4.5.6 Betalingsbereidheid

Deze groep is bereid te betalen voor de 'gemiste voorzieningen'. De betalingsbereidheid is het grootst voor een monument, een zwemplek of een horecagelegenheid.

4.5.7 Betekenis voor mensen met een niet westerse achtergrond

Sport en recreatie heeft voor mensen met een niet-westerse achtergrond een belangrijke betekenis. De geïnterviewden zijn deels mensen die nog niet zo lang in Nederland wonen en komen allen van oorsprong uit landen ten zuiden van de Middellandse zee. De betekenis is als volgt te omschrijven:

- Recreatie en sport biedt de kans om mensen zien en de omgeving te bekijken.
- Samen zijn met anderen eten, vooral met familie, is belangrijk voor mensen met een niet-westerse achtergrond. Naast contact met familie geven Syriërs aan dat zij tijdens recreatie contact willen met Nederlanders. Het leren van de Nederlandse taal is een reden hiervoor.
- Een belangrijke reden om te sporten en te bewegen is het bevorderen van een goede gezondheid.
- Recreatieactiviteiten van een moskee zijn populair en druk bezocht in Turkse en Marokkaanse kringen.

Belemmeringen

Er zijn ook enkele belemmeringen voor mensen met een niet-westerse achtergrond:

- **Niet passend bij normen (geloof).** Mensen met een niet-westerse achtergrond bezoeken minder culturele evenementen in de buitenlucht. Een reden is dat de omgang tussen mannen en vrouwen daar niet past bij hun normen en waarden. Evenementen van de eigen gemeenschap bezoeken zij wel.
- **Betaalbaarheid.** Het voordeel van wandelen en fietsen is dat het weinig kost.
- **Niet passend bij normen (geloof).** Voor een islamitische vrouw zijn weersomstandigheden juist een reden om hard te lopen. Ze doet dit liever als zo min mogelijk mensen buiten zijn, zodat zij zich niet bekeken voelt. Ook is het niet altijd wenselijk voor islamitische vrouwen om te sporten in een fitnesscentrum omdat daar ook mannen sporten. Een uurtje voor vrouwen zou een oplossing zijn. Verder zijn de centra vaak duur.

4.6 Mensen uit de LHBTI-groep

In deze paragraaf beschrijven we het profiel van de mensen uit de LHBTI-groep (9% van het totaal).

4.6.1 Algemeen vrijetijdsprofiel

Mensen uit de LHBTI-groep besteden hun vrije tijd het meest aan kijken naar televisie (65%). In vergelijking met de inwoners Zuid-Holland besteden ze minder tijd aan het lezen van boeken, kranten, tijdschriften (48%) en wandelen en/of fietsen (31%).

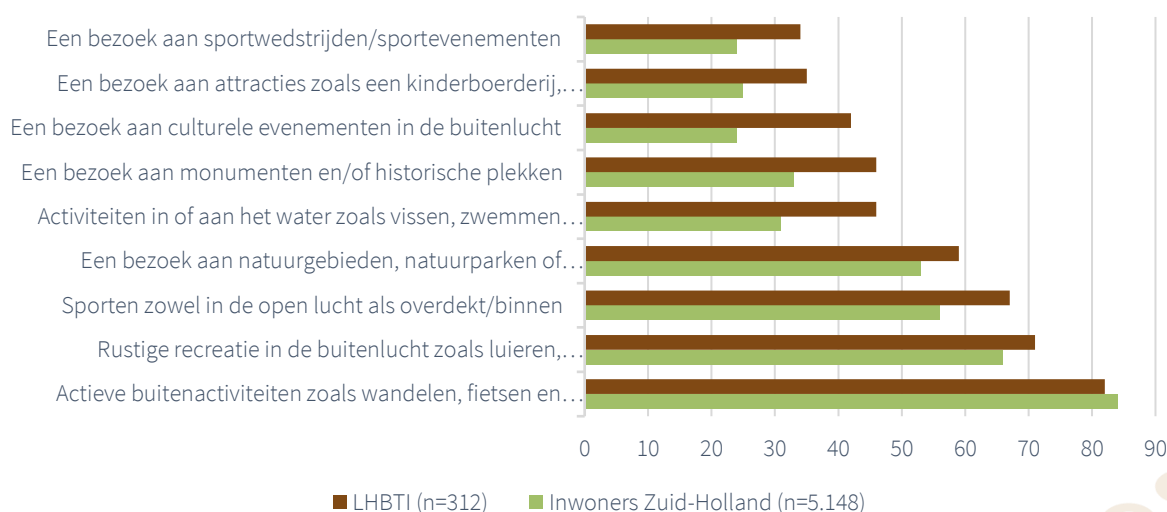
4.6.2 Voorkeur voor sport en recreatie

Mensen uit de LHBTI-groep geven aan meer interesse te hebben in sport en recreatie dan de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Dit geldt voor acht van de negen vormen van sport en recreatie en voor drie daarvan is dit ook beduidend (index hoger dan 120) meer. Dit zijn: een bezoek aan historische plekken en monumenten, bezoek aan culturele evenementen en sportwedstrijden en -evenementen. Het ideale uitje is een beweegactiviteit zoals wandelen, fietsen, dansen of skeeleren, een activiteit in of om het huis en een activiteit met wat beweging (o.a. winkelen, museumbezoek) of een sociale, recreatieve activiteit in de openbare ruimte.

4.6.3 Deelname sport en recreatie

De deelname van de mensen uit LHBTI-groep aan sport en recreatie is voor acht van de negen recreatievormen omvangrijker dan van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland (zie figuur 4.11). Voor vijf van de negen recreatievormen is de deelname beduidend omvangrijker (index hoger dan 120). Dit zijn: een bezoek aan monumenten, watergerichte activiteiten, bezoek aan attracties, bezoek culturele evenementen en sportevenementen of -wedstrijden. De deelname aan sport en recreatie hangt voor mensen uit de LHBTI-groep minder vaak af van het seizoen/weer/omstandigheden. De deelname hangt wel vaker af van de beschikbaarheid van mensen om dit samen mee te doen en ook van de beschikbare vrije tijd.

Figuur 4.11 Deelname aan recreatievormen (% meerdere keren per jaar), mensen van de LHBTI-groep vergeleken met alle inwoners van Zuid-Holland (in procenten, n=312)

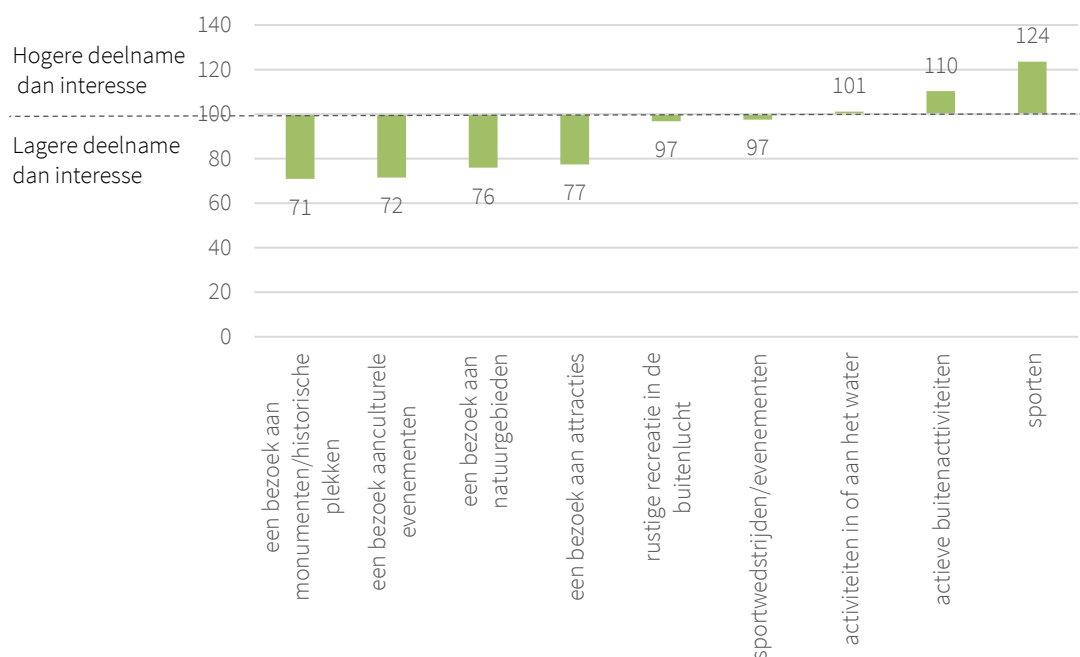

4.6.4 Ontwikkelkans stimulering deelname

De deelname aan de verschillende activiteiten van deze groep is dus al erg hoog. Toch zijn er nog vier vormen van sport en recreatie waar de deelname in vergelijking met de mate waarin hen een recreatievorm aanspreekt (de interesse) wel beduidend lager is (index lager dan 80, zie figuur 4.12). Dit zijn: bezoek aan natuurgebieden, een bezoek aan monumenten, een bezoek aan attracties en een bezoek aan culturele evenementen. Je zou

hier dus een hogere deelname verwachten. Deze resultaten bieden kansen om voor deze groep de aanwezige interesse 'te oogsten', door mogelijke belemmeringen weg te nemen.

Figuur 4.12 Index deelname en interesse van mensen uit de LHBTI-groep voor recreatievormen

4.6.5 Gebruik en behoefte aan voorzieningen

Mensen uit de LHBTI-groep gebruiken vaak dezelfde voorzieningen als de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland. Een fitnesscentrum, fietsenstalling bij het strand of een cultureel evenement, en OV voorzieningen om naar een cultureel evenement te gaan. Een aanlegplaats voor bootjes wordt het minst gebruikt.

Opvallend is dat de behoefte aan voorzieningen van deze groep veel groter is dan van de gemiddelde Zuid-Hollander. Dit geldt voor 14 van de 30 voorzieningen. De meeste behoefte bestaat aan kleinschalige sportruimte, verhuur van watersportmogelijkheden (kano, bootje) en sportieve evenementen zoals een wielervedstrijd. De minste behoefte bestaat aan attracties voor kinderen in de buitenlucht.

In de nabijheid worden zestien voorzieningen erg gemist (meer dan de gemiddelde inwoners van Zuid-Holland). De top 5 staat hieronder weergegeven:

- Golfbaan
- Sporthal / sportruimte
- Fitnesscentrum
- Verhuur van watersportartikelen
- Zwemplek

4.6.6 Betalingsbereidheid

De betalingsbereidheid voor voorzieningen die gemist worden is het hoogst voor een fitness centrum, overdekt zwembad en sportschool, maar ook voor monumenten, culturele evenementen en zaken als een horecagelegenheid of een bezoekerscentrum.

4.6.7 Betekenis voor mensen van de LHBTI-groep

Sport en recreatie heeft voor mensen uit de LHBTI-groep een belangrijke betekenis. Binnen de groep maken we onderscheid naar mensen uit de groep homoseksuelen en biseksuelen, intersekse personen en transpersonen.

Algemene observaties

Fietsen en wandelen doen mensen uit de LHBTI-groep voor het plezier. In beweging blijven is daarmee een mooie bijkomstigheid. Sporten doen sommigen ook om het uiterlijk te onderhouden: *“Nou de sportschool vind ik niet erg leuk, maar je wil toch in model blijven.”* De mensen die georganiseerd willen sporten doen dit in een kleine groep in een binnensportaccommodatie. Goede persoonlijke begeleiding vinden zij belangrijk evenals trainen met een vaste groep.

Inkijkje in de groep homoseksuelen en biseksuelen

De homo- en biseksuele personen geven aan zich in geen enkel geval belemmerd te worden door hun seksuele voorkeur bij de invulling van hun vrijetijdsbesteding: *“Nee helemaal niet, daar heb ik echt niks mee. Ik heb geen slechte ervaringen met het gay zijn. Niet in mijn werk niet in het openbare leven. En natuurlijk hoor ik wel wat en begrijp ik het wel, maar zelf weet ik van niks. Buitenlanders zeggen altijd dat wij een tolerante samenleving hebben. En ongetwijfeld gaat dat wel eens mis, maar dat is dan wel een uitzondering. Want volgens mij hebben we een tolerante samenleving.”*

Inkijkje in de groep interseksepersonen

De persoon van de intersekseorganisatie gaf aan dat nog weinig bekend is over de recreatiebehoeften van transgender- en intersekse personen. Daarnaast bestaat over deze groep in het algemeen weinig kennis: *“Dat zie je ook bij LHB. Mensen denken van LHBTI dat bestaat al lang, maar de T is pas toegevoegd en voor de l hebben we hard moeten knokken. In Nederland is dat pas een paar jaar zo.”* De vraag in hoeverre de recreatiemogelijkheden binnen de provincie Zuid-Holland aansluit bij de wensen en belemmeringen van intersekse personen is nog een stap te ver, aldus een professional.

Inkijkje in de groep transpersonen

De geïnterviewde transvrouw geeft aan dat zij over het algemeen niet veel belemmeringen ervaart om te recreëren. Ook vind ze het niet vervelend om onder de mensen te zijn: *“Ik heb wel zoveel zelfvertrouwen van ik ben wie ik ben en laat me daar niet door belemmeren. Ik ga niet bij een groep jongelui liggen die nogal luidruchtig zijn. Maar als ik gewoon bij gezinnen lig of zit, daar verwacht ik niks van. En van kinderen vind ik het niet erg als er opmerkingen komen. Dat had ik in het begin nog wel eens, toen had ik nog geen hormonen en zag ik er mannelijker uit. Maar wel een jurk aan. En dan zag je kinderen nog wel eens kijken, dat ze het niet goed konden plaatsen.”* Bij sporten in een sportschool of in de openbare ruimte voelt zij zich minder comfortabel. Ze sport liever in een omgeving waar mensen haar kennen. Ook zwemmen is in de periode dat ze in de transitie zat een drempel geweest. Dit hoort ze ook van andere transpersonen.

4.7 Kinderen

Kinderen zijn niet als aparte groep onderzocht in het kwantitatieve onderzoek. Het kwantitatieve onderzoek richt zich op de volwassen inwoners van Zuid-Holland. Wel zijn vragen aan geïnterviewden in het kwalitatieve onderzoek gesteld over de behoefte aan sport en recreatie van hun (klein)kinderen. Het betreft dus kinderen van mensen met een lichamelijke beperking, een chronische aandoening, een lage SES, een niet-westerse achtergrond en mensen uit de LHBTI-groep.

Uit de interviews komt naar voren dat kinderen van de diverse onderscheiden groepen grotendeels dezelfde recreatiebehoeften hebben. Verschillen ontstaan vooral door andere persoonlijke interesses van de kinderen maar niet vanwege de achtergrond van de ouders. Volgens de inwoners spelen kinderen graag buiten met vriendjes, vinden ze het leuk om naar het zwembad te gaan en brengen ze veel vrije tijd door met tablet of spelcomputer.

Buitenspelen is afhankelijk van het aanbod van de omgeving maar kinderen vinden wel een manier om in de openbare ruimte te spelen, ook al is het slechts een stoep. De ouders zien wel mogelijkheden om de buiten

ruimte aantrekkelijker te maken. Zij vinden dat sprake is van onvoldoende officiële en aantrekkelijke speelplekken: *“Er is hier haast niks voor kinderen. We hebben een pleintje achter, daar staan geen speelapparaten.”* Om speelterreinen geschikt en aantrekkelijk te maken voor kinderen met een lichamelijke beperking, is het volgens professionals belangrijk om de juiste partijen te betrekken en de kinderen te laten meedenken. Voor kinderen met een verstandelijke beperking is het volgens twee vertegenwoordigers niet altijd veilig om alleen buiten te spelen. Zij leggen uit dat de sociale vaardigheden van deze kinderen tot geweld kunnen leiden met andere kinderen of hangjongeren.

Hoewel zwemmen een geliefde recreatieactiviteit is van kinderen ervaren de ouders drempels hiervoor. Zwemmen in buitenwateren is namelijk niet altijd veilig. Voor ouders met een laag inkomen vormen de kosten een drempel om hun kinderen te laten zwemmen. De entree van het zwembad is te hoog om meerdere keren per jaar een bad te bezoeken. Wanneer zij in aanmerking komen voor een regeling is het aantal keren dat ze gratis of met korting kunnen zwemmen beperkt. Een ander struikelblok van ouders met een laag inkomen is dat het ondanks tegemoetkomingsregelingen te duur blijft om deel te nemen aan recreatieactiviteiten. Denk aan het bezoek aan attractieparken waar reis- en consumptiekosten bijkomen.

5 Conclusies en aanbevelingen

Hier presenteren we onze conclusies en aanbevelingen. We presenteren de conclusies (zie paragraaf 5.1) in de vorm van een beantwoording van de gestelde onderzoeksvragen. Hierbij maken we waar nodig onderscheid in 'algemene bevindingen voor alle inwoners' en conclusies die van toepassing zijn op de onderscheiden groepen. We geven tot slot ook aanbevelingen (zie paragraaf 5.2). De aanbevelingen zijn vooral gebaseerd op de twee klankbordbijeenkomsten met beleidsmakers en beheerders van natuur- en recreatiegebieden.

5.1 Conclusies

1. **Aan welke basisfaciliteiten is behoefte op het gebied van sport en recreatie in de openbare buitenruimte en in hoeverre zijn die al aanwezig?**

De behoefte aan basisfaciliteiten hangt samen met de deelname aan de in het onderzoek onderscheiden activiteiten. Zo beoefent 56 procent van de volwassen inwoners van Zuid-Holland wel eens sport en doet 84 procent aan actieve buitenactiviteiten zoals wandelen en fietsen. Verder bezoekt de helft wel eens natuurgebieden. Ongeveer een derde bezoekt historische plaatsen (vooral een oude stad) en ook een derde is actief in en om het water (vooral zwemmen in buitenwater). De inwoners bezoeken minder vaak sportwedstrijden en/of evenementen (24%). Veel gebruikte voorzieningen voor de onderzochte activiteiten zijn bewegwijzerde routes, rustplekken zoals horeca en/of bankjes en parkeergelegenheid. Een paar procent van de inwoners is ontevreden over de kwaliteit van de voorzieningen.

Wanneer we kijken naar de behoefte aan voorzieningen, maken we een onderscheid tussen sportvoorzieningen en voorzieningen anders dan sport en/of bewegen (recreatieve voorzieningen). Drie kwart van de inwoners maakt gebruik van voorzieningen voor sportbeoefening. Een kwart van de inwoners heeft voor sportbeoefening behoefte aan routes in de openbare ruimte (26%). Eveneens een kwart heeft behoefte aan een overdekt zwembad (23%). Aan fitnesscentra heeft 19 procent behoefte en aan een sportschool 15 procent. Verder heeft 13 procent de behoefte aan een sporthal. Van recreatieve voorzieningen anders dan voor sport maakt 80 procent van de inwoners gebruik. De inwoners hebben de meeste behoefte aan recreatieve

voorzieningen als natuur om in te recreëren (44%). Een derde heeft verder behoefte aan bewegwijzerde routes (35%) en 31 procent heeft behoefte aan een bank of picknicktafel. De behoefte aan een park bestaat bij 30 procent van de inwoners. Daarnaast heeft een kwart van de inwoners behoefte aan attracties in de buitenlucht zoals een bezoekerscentrum of horeca (27%). Een gelijk percentage heeft behoefte aan bezoek van monumenten.

De inwoners geven aan voorzieningen te missen in de buurt. Van de voorzieningen op het gebied van sport en bewegen missen de inwoners de bewegwijzerde routes het meest (24%), gevolgd door een openlucht zwembad (20%), overdekt zwembad (16%), sporttoestel in de open lucht (15%) en een zwemgelegenheid in de open lucht (14%). In verhouding tot de behoefte missen de inwoners een openlucht zwembad het meest in hun buurt en missen zij een fitnesscentrum het minst. Van de recreatieve voorzieningen missen de inwoners de volgende voorzieningen het meest in de buurt: natuur om in te recreëren (28%), een bank/picknicktafel (25%), bezoek aan monumenten (25%), bewegwijzerde routes (20%) en een park voor recreatie (19%).

2. Wat zijn de behoeften voor recreatie en sport van bevolkingsgroepen die ondervertegenwoordigd zijn en welke voorzieningen horen daar bij?

We hebben in dit onderzoek zes aparte bevolkingsgroepen onderscheiden. Opvallend is dat er tussen de verschillende groepen op hoofdlijnen veel overeenkomsten bestaan als het gaat om de behoeften. Zo hebben we bijvoorbeeld gezien dat de behoefte aan de verschillende recreatievormen voor alle inwoners gelijk zijn. Ook is de behoefte onder inwoners grotendeels gelijk als het gaat om voorzieningen, denk aan routes en horeca als het gaat om recreatie of fitnesscentra/sportschool en zwembaden als het gaat om sporten. Daarnaast zien we dat de grootste voorkeur van de inwoners van Zuid-Holland voor sport en bewegen uitgaat naar sociale, recreatieve activiteiten in de openbare buitenruimte. Kortom: de verschillen in de groepen betreffen niet de intrinsieke motivatie en behoeften om te recreëren en sporten in de buitenruimte. Vanuit het kwalitatieve onderzoek leren we verder dat behalve tussen de groepen ook binnen de groepen verschillen bestaan. Bijvoorbeeld naar factoren zoals leeftijd en sociaal economische status. De recreatiebehoeften en eventuele belemmeringen komen niet alleen voort uit de groep waartoe iemand behoort, maar bestaan uit een samenspel van algemene en groep specifieke factoren.

Groepen verschillen op deelname en behoefte aan specifieke voorzieningen

Ondanks de vele overeenkomsten, zijn de onderscheiden groepen niet gelijk. De verschillen tussen de groepen spitsen zich toe op twee zaken: deelname en voorzieningen.

Deelname

De deelname aan sport en recreatie is beduidend lager voor ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, chronische aandoening en een lage SES. De deelname van de groep mensen met een lichamelijke beperking en lage SES is het laagste. Voor mensen met een niet-westerse achtergrond en mensen uit de LHBTI-groep is de deelname juist hoger dan het gemiddelde van de inwoners van Zuid-Holland.

Kansen voor vergroten deelname

Interessant is het om te kijken waar de deelname lager is dan de interesse en behoefte die is aangegeven door de verschillende groepen. Dit biedt namelijk handvatten om deze interesse te oogsten door eventuele belemmeringen weg te nemen.

Voor alle groepen geldt dat het verhogen (en mogelijk maken) van deelname het meest kansrijk is voor de onderstaande recreatievormen (tussen haakjes het aantal groepen waarvoor dit geldt):

- Bezoek aan monumenten (6)
- Organiseren culturele evenementen (6)
- Bezoek aan natuurgebieden (5)
- Attracties in de openlucht (4)

3. Welke voorzieningen op het gebied van recreatie en sport worden als onmisbaar / meest belangrijk ervaren?

Algemene behoefte aan voorzieningen

Voor sport is vooral behoefte aan specifieke voorzieningen zoals een fitnesscentrum maar ook op routes in de openbare ruimte voor bijvoorbeeld een mountainbiketocht. Voor de recreatievormen bestaat vooral behoefte aan horeca, informatie onderweg, rustplekken en parkeergelegenheid. De gebruikers zijn bereid voor de voorzieningen te betalen, vooral op plekken waar momenteel ook al entreegeld bestaat. De tevredenheid over de voorzieningen is hoog (afhankelijk van voorziening, minimaal 80%). De inwoners hebben tal van ideeën om de kwaliteit verder te verbeteren.

Voorzieningen voor onderscheiden groepen

De groepen verschillen van de gemiddelde inwoner van Zuid-Holland door de voorzieningen waar ze behoefte aan hebben en die ze missen in hun buurt. Er is hierbij een onderscheid te maken in een cluster van vier groepen: ouderen, mensen met een lichamelijke beperking, chronische aandoening en lage SES. Deze groepen missen vooral (allen drie keer genoemd):

- Zwembad
- Georganiseerde rondvaart
- Bankje of picknicktafel
- Sporthal
- Specifieke voorzieningen zoals minigolf of kartbaan

Mensen uit de groepen niet-westerse achtergrond en LHBTI-groep missen onderstaande voorzieningen in de buurt (allen twee keer genoemd):

- Verhuur van watersportmogelijkheden (kano etc.)
- Zwemplek/stadsstrand
- Sporthal / fitnesscentrum

Aspecten waar de deelname van afhangt

Er zijn verschillende mogelijke belemmeringen voor deelname. Deze zijn te clusteren in betaalbaarheid, beschikbaarheid (nabijheid), beleefbaarheid, bekendheid en bereikbaarheid.

De meeste groepen geven aan de betaalbaarheid als grootste belemmering te ervaren. Dit geldt vooral voor de mensen met een lage SES. Daarnaast wordt beschikbaarheid ook vaker genoemd en de afhankelijkheid van anderen om sport en recreatie uit te oefenen in het 'de deur uitgaan'. Daarnaast gelden er voor elke groep specifieke belemmeringen, zoals het niet na kunnen leven van geloofsregels voor mensen met een niet-westerse achtergrond. Voor alle zes onderscheiden groepen speelt de hoeveelheid beschikbare tijd een rol, allen voor ouderen is dit minder van belang.

5.2 Aanbevelingen

De aanbevelingen zijn mede tot stand gekomen na de bijeenkomsten met experts en beheerders van de openbare ruimte (stakeholderbijeenkomst zie bijlage II). Eerst gaan we in op algemene aanbevelingen voor alle inwoners van de provincie. Vervolgens beschrijven we aanbevelingen voor het bevorderen van een inclusief vrijetijdslandschap.

Mensgerichte benadering: betrek de uitvoerders en de bevolking bij inrichtingsplannen

Het realiseren van een aantrekkelijk en inclusief vrijetijdslandschap is idealiter géén top-down aangelegenheid. Uit dit onderzoek blijkt het belang van een mensgerichte benadering, want binnen de bevolking zijn er nog (grote) verschillen in voorkeuren en specifieke behoeften (belemmeringen). Daarom is een bottom-up benadering bij het ontwerp en de inrichting van het landschap van belang. Betrek bevolking, ervaringsdeskundigen, uitvoerders, sportorganisaties, overheden en terreinbeheerders hierbij. Zo sluiten voorzieningen daadwerkelijk aan bij de behoeften.

Bied een platform voor kennisdeling

Onder beleidsmakers, beheerders en andere belanghebbenden is behoefte aan kennisdeling. De provincie zou hiervoor een platform kunnen bieden waar kennis over belangrijke bevolkingsgroepen, reeds bestaande (goede) initiatieven en de financiering van inclusieve voorzieningen een plek krijgt. Op deze manier kan bij verschillende partijen het bewustzijn over de specifieke wensen groeien.

Zet destiniatiemanagement in om Zuid-Holland aantrekkelijk te houden voor alle inwoners

Bij destiniatiemanagement worden er vijf B's ingezet om een bestemming aantrekkelijk te maken voor bezoekers. Deze 'vijf B's' zijn: beschikbaarheid, beleving, bereikbaarheid, betaalbaarheid en bekendheid. We raden aan dat beleidsmakers en beheerders ook met deze vijf B's, aangevuld met het aspect veiligheid, gaan werken. Zo blijft de provincie aantrekkelijk voor alle inwoners. De tevredenheid over de kwaliteit van de gebruikte voorzieningen is namelijk hoog en het is wenselijk om dat zo te houden, want ondanks de hoge tevredenheid hebben inwoners verschillende verbetermogelijkheden voor de voorzieningen gemeld, die goed te vatten zijn binnen die vijf B's. Voor *beschikbaarheid* viel op dat de inwoners behoefte hebben aan meer rustplekken en zwemplekken in de open lucht.

Pas een doelgroepenbenadering toe

Bij destiniatiemanagement wordt gewerkt met doelgroepen. Het is belangrijk dat je nadenkt over de vraag: voor wie maak ik deze plek aantrekkelijk? Bij een inclusief vrijetijdslandschap is het de bedoeling dat alle inwoners zich welkom voelen en die activiteiten kunnen ondernemen die zij graag willen. Het is dus ook voor Zuid-Holland belangrijk om met (doel)groepen te werken. We adviseren daarom om profielen te ontwikkelen. Inhoudelijk maakt een profiel duidelijk wat de behoeften zijn als het gaat om sport en recreatie, voorzieningen en aspecten die deelname vergroten. Het gaat om een concrete vertaalslag van de resultaten uit dit onderzoek. Qua vorm is het belangrijk dat deze profielen bondig zijn, gebruik maken van woord én beeld en voor een breed publiek beschikbaar worden gesteld.

Regie op regionale samenwerking

Voor het realiseren van een inclusief vrijetijdslandschap is het niet haalbaar om iedereen op elke plek te willen faciliteren. Het is daarom raadzaam om in te zetten op een regionale samenwerking, met regie van de provincie. Zo kan op regionaal niveau tussen de verschillende overheden, beheerders, en andere belanghebbenden worden gekeken naar bestaande voorzieningen en infrastructuur, welke groepen nu al voldoende worden bediend en waar de provincie zou kunnen inzetten op het realiseren van voorzieningen om in de behoefte te voorzien van specifieke groepen. Op deze manier is het wellicht ook gemakkelijker om vrijetijd als integraal onderdeel mee bij ruimtelijke ontwikkelingen waardoor er 'koppelkansen' kunnen worden benut, zoals bijvoorbeeld bij aanleg van een goede verbinding naar het buitengebied kan worden

gerealiseerd en de koppeling tussen binnenstedelijk (gemeenten) en buiten stedelijk (beheerders) beter kan worden gemaakt.

Ontwikkel een provinciale visie voor een aantrekkelijk en inclusief vrijetijdslandschap

Inclusiviteit is een belangrijk thema en speelt bij beleidsmakers en beheerders een steeds grotere rol, zo blijkt uit de klankbordbijeenkomsten. Er is behoefte aan een visie op provinciaal niveau. Vragen die daarbij onder andere van belang zijn:

- Wat is een inclusief vrijetijdslandschap? Hoe verhouden de wensen van specifieke groepen zich tot het belang van het 'gros' van de inwoners?
- Hoe houden we het vrijetijdslandschap nu en in de toekomst aantrekkelijk? Hoe wordt er bijvoorbeeld ingespeeld op de verwachte demografische groei?
- Moeten we alle inwoners op elke plek voorzien, of maken we daarin keuzes? Welk afwegingskader speelt dan mee om die keuzes te maken: wat doen we waar en voor wie?
- Ligt de focus op het faciliteren van voorzieningen dichtbij, dus in de stedelijke omgeving? Hoe verhoudt zich dat het verdichten van gemeenten?
- Zijn er al goede initiatieven? Hoe kunnen we die kennis en realisatiekracht benutten?
- Financiering: Is een grote behoefte aan (goed onderhouden) voorzieningen. Hoe gaan we dit vrijetijdslandschap met elkaar financieren?
- Rol- en taakverdeling: wie kan op welke manier bijdragen?

Bijlage I. Beschrijvingen naar groep

In deze bijlage geven we de opvallende verschillen naar de onderscheiden groepen weer voor de tabellen en grafieken van hoofdstuk 2 en 3.

Bijlagen behorend bij hoofdstuk 2

Tabel B2.1 behorend bij paragraaf 2.1. Mate van aanspreken negen recreatievormen naar groep (% helemaal/grotendeels), inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHTBI (n=312)	Geen specifieke groep (n=1.685)
Sporten zowel in de open lucht als overdekt/binnen	45	32	32	35	23	50	54	53
Actieve buitenactiviteiten zoals wandelen, fietsen en paardrijden	77	75	67	71	69	73	75	80
Activiteiten in of aan het water zoals vissen, zwemmen en varen	40	24	36	32	27	41	45	46
Rustige recreatie in de buitenlucht zoals luieren, zonnen, lezen, picknicken	68	56	65	62	56	67	73	74
Een bezoek aan natuurgebieden, natuurparken of bijzondere landschappen	68	63	61	66	52	65	78	71
Een bezoek aan monumenten en/of historische plekken	53	52	51	50	33	56	64	53
Een bezoek aan culturele evenementen in de buitenlucht	42	29	35	34	28	51	59	45
Een bezoek aan attracties zoals een kinderboerderij, een speeltuin of boerengolf	32	20	28	24	22	42	45	35
Een bezoek aan sportwedstrijden/sportevenementen	27	19	24	20	18	27	35	31

Beschrijvingen voorgaande tabel. De verschillen naar voorkeuren met de inwoners van Zuid-Holland voor de zes groepen zijn als volgt:

- **Ouderen** spreken de volgende recreatievormen minder aan: sporten, activiteiten in of aan het water, rustige recreatie, een bezoek aan culturele evenementen, een bezoek aan attracties en een bezoek aan sportwedstrijden/sportevenementen.
- Mensen met een **lichamelijke beperking** spreken sport en actieve buitenactiviteiten minder aan.
- **Sporten** spreekt de mensen met een **chronische aandoening** minder aan.
- Voor mensen met een **lage SES** geldt dat elke recreatievorm hen in verhouding minder aanspreekt. Het grootste verschil zien we bij sporten.
- Een bezoek aan culturele evenementen en een bezoek aan attracties spreekt mensen met een **niet-westerse achtergrond** meer aan.
- Voor de mensen uit de **LHBTI**-groep geldt dat de volgende recreatievormen hen meer aanspreken : een bezoek aan natuurgebieden, natuurparken of bijzondere landschappen, een bezoek aan historische plekken, een bezoek aan culturele evenementen, een bezoek aan attracties en een bezoek aan sportwedstrijden/sportevenementen. Het grootste verschil zien we bij een bezoek aan culturele evenementen.

Tabel B2.2 behorend bij paragraaf 2.1. Deelname aan negen recreatievormen naar groep (% meerdere keren per jaar of vaker), inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHTBI (n=312)	Geen specifieke groep (n=1.685)
Sporten zowel in de open lucht als overdekt/binnen	56	40	44	44	31	60	67	63
Actieve buitenactiviteiten zoals wandelen, fietsen en paardrijden	84	83	76	76	78	80	82	86
Activiteiten in of aan het water zoals vissen, zwemmen en varen	31	20	24	24	27	41	46	33
Rustige recreatie in de buitenlucht zoals luieren, zonnen, lezen, picknicken	66	61	62	62	63	63	71	68
Een bezoek aan natuurgebieden, natuurparken of bijzondere landschappen	53	50	42	47	40	55	59	57
Een bezoek aan monumenten en/of historische plekken	33	34	25	28	19	41	46	33
Een bezoek aan culturele evenementen in de buitenlucht	24	14	14	19	16	38	42	26
Een bezoek aan attracties zoals een kinderboerderij, een speeltuin of boerengolf	25	14	19	16	19	35	35	29
Een bezoek aan sportwedstrijden/sportevenementen	24	17	19	19	18	30	34	26

Beschrijvingen voorgaande tabel. Verschillen tussen de groepen in wel eens deelnemen in vergelijking met de inwoners van Zuid-Holland:

- **Ouderen** sporten minder, nemen minder deel aan activiteiten in of aan het water en bezoeken minder culturele evenementen en attracties.
- Mensen met een **lichamelijke beperking** bezoeken minder natuurgebieden en culturele evenementen.
- Mensen met een **chronische aandoening** sporten minder.
- Mensen met een **lage SES** sporten minder, bezoeken minder natuurgebieden, historische plekken en culturele evenementen. Het grootste verschil betreft de sportdeelname.
- Mensen met een **niet-westerse achtergrond** nemen meer deel aan activiteiten in of aan het water, bezoeken meer culturele evenementen en attracties.
- Mensen uit de **LHTBI-groep** sporten meer, nemen meer deel aan activiteiten in of aan het water, bezoeken meer historische plekken, culturele evenementen, attracties en sportwedstrijden/sportevenementen. Zij bezoeken met name vaker culturele evenementen.

In tabel B2.3a en B2.3b onderscheiden we specifieke activiteiten voor de zes groepen. De eerste tabel gaat in op sportactiviteiten. Hierin benoemen we alleen de punten die écht opvallen. De twee tabel gaat in op actieve buitenrecreatie en activiteiten in en om het water.

Tabel B2.3a behorend bij paragraaf 2.1. Opvallende verschillen deelname aan sportactiviteiten naar groep in de afgelopen 12 maanden (vaker dan/minder vaak dan inwoners van Zuid-Holland)

Onderscheiden groep	Vaker dan inwoners Zuid-Holland	Minder vaak dan inwoners Zuid-Holland
Ouderen	bridge, wielrennen/ toerfietsen, vissen	hardlopen, yoga, paardrijden, zwemmen in buitenwater
Lichamelijke beperking		wandelen, hardlopen
Chronische aandoening	n.v.t.	n.v.t.
Lage SES	tocht op rondvaarboten maken, ander cultureel evenement	fitness (binnen), fitness in een groep, zwemmen in buitenwater
Niet-westerse achtergrond	basketbal, (pool)biljart, danssport, schaatsen, vecht- en verdedigingssporten, paardrijden, zeilen/surfen, andere watersport zoals kanoën/ roeien/ waterfietsen	wandelen
LHBTI-groep	mountainbiken, schaatsen, skeelers/ skaten, yoga, paardrijden, zeilen/ surfen	wandelen

Tabel B2.3b behorend bij paragraaf 2.1. Deelname aan specifieke vormen van actieve buitenrecreatie en wateractiviteiten naar groep in de afgelopen 12 maanden, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHTBI (n=312)	Geen specifieke groep (n=1.685)
<i>Actieve buitenrecreatie:</i>								
Wandelen voor het plezier	86	83	77	83	83	74	74	90
Fietsen voor het plezier	69	77	65	64	67	61	71	69
Paardrijden voor het plezier	3	0	5	2	1	8	8	3
Anders	9	12	11	12	9	10	8	8
<i>In en of op het water:</i>								
Zwemmen in zee, meer of rivierstrand	65	46	68	60	47	61	72	69
Zeilen/surfen	9	5	7	9	6	15	18	8
Tocht met rondvaartboot maken	23	35	29	31	39	25	28	19
Varen met een motorboot	22	19	23	18	13	19	19	24
Andere zoals kanoën, roeien en waterfietsen	15	9	13	14	10	24	17	16

Tabelbeschrijving B2.4 behorend bij paragraaf 2.2. Aspecten waar de deelname van afhangt, voor de 9 sport en recreatievormen en per groep, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten, n=5.148)

Saillante verschillen in de aspecten waar de deelname aan activiteiten van afhangt vergeleken met alle inwoners van Zuid-Holland, per sport- en recreatievorm voor de onderscheiden groepen.

Sporten zowel in de open lucht als overdekt/binnen

- De voorwaarde beschikbare hoeveelheid vrije tijd in het algemeen noemen ouderen (8%) en mensen met een lage SES (10%) minder vaak.
- Persoonlijke omstandigheden (zoals gezondheid en mobiliteit) noemen mensen met een lichamelijke beperking en chronische aandoening vaker als voorwaarde voor sportdeelname (24% resp. 21%).
- Mensen met een lage SES (46%) en ouderen (41%) willen vaker helemaal niet aan sport deelnemen.

Actieve buitenactiviteiten zoals wandelen, fietsen en paardrijden

- Seizoen / weer / omstandigheden noemen mensen met een niet-westerse achtergrond minder vaak als voorwaarde voor deelname (40%).
- De beschikbare hoeveelheid vrije tijd in het algemeen noemen ouderen minder vaak (9%).
- Mensen met een lichamelijke beperking en mensen met een chronische aandoening noemen persoonlijke omstandigheden vaker als voorwaarde (beide 15%).

Activiteiten in of aan het water zoals vissen, zwemmen en varen

- Mensen met een lage SES (18%) en mensen uit de LHBTI-groep (19%) noemen de voorwaarde seizoen / weer / omstandigheden minder vaak.
- De beschikbare hoeveelheid vrije tijd noemen mensen uit de LHBTI-groep vaker (17%).
- Ouderen zijn het minst te porren voor deze activiteit, zij willen niet deelnemen (52%).

Rustige recreatie in de buitenlucht zoals luieren, zonnen, lezen, picknicken

- Mensen met een lage SES, niet-westerse achtergrond en uit de LHBTI-groep geven minder vaak seizoen / weer / omstandigheden (39%, 39% en 37%) als voorwaarde voor rustige recreatie.
- De beschikbare hoeveelheid vrije tijd noemen ouderen het minst als voorwaarde (7%).

Een bezoek aan natuurgebieden, natuurparken of bijzondere landschappen

- De voorwaarde seizoen / weer / omstandigheden noemen mensen met een lage SES (28%), een niet-westerse achtergrond (31%) en mensen uit de LHBTI-groep (31%) minder vaak.
- De beschikbare hoeveelheid vrije tijd noemt de ouderen (7%) het minst voor deze activiteit.
- Samen met anderen een natuurgebied bezoeken noemen mensen met een niet-westerse achtergrond (14%) vaker.

Een bezoek aan monumenten en/of historische plekken

- De beschikbare hoeveelheid vrije tijd in het algemeen noemen ouderen (7%) en mensen met een lage SES (9%) minder vaak.

Een bezoek aan culturele evenementen in de buitenlucht

- Ouderen noemen minder vaak de beschikbare hoeveelheid vrije tijd als voorwaarde voor deelname aan culturele evenementen in de buitenlucht(3%). Mensen met een niet-westerse achtergrond en mensen uit de LHBTI-groep noemen deze voorwaarde het meest (beide 14%).
- De mogelijkheden voor culturele activiteiten in de buurt noemen mensen met een niet-westerse achtergrond (5%) minder vaak en ouderen vaker (15%).
- Mensen met een niet-westerse achtergrond (20%) noemen hun financiële mogelijkheden het meest als voorwaarde, ouderen het minst (5%).

- Mensen met een lage SES noemen het vaakst dat zij helemaal geen interesse hierin hebben (36%). Mensen uit de LHBTI-groep noemen dit het minst (15%).

Een bezoek aan attracties zoals een kinderboerderij, een speeltuin of boerengolf

- Seizoen / weer / omstandigheden noemen mensen uit de LHBTI-groep het minst (5%).
- De beschikbare hoeveelheid vrije tijd noemen mensen uit de LHBTI-groep het meest (18%) en ouderen het minst (3%).
- Vooral ouderen zijn niet te verleiden tot een bezoek aan een attractie (58%). Mensen met een niet-westerse achtergrond (32%) en mensen uit de LHBTI-groep (35%) zijn enthousiaster.

Een bezoek aan sportwedstrijden/sportevenementen

- De financiële mogelijkheden noemen ouderen (5%) minder vaak als voorwaarde en mensen uit de LHBTI-groep het meest (15%).

Tabel B2.5a behorend bij paragraaf 2.3. Sport- /beweegvoorkeuren per groep, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

De zeven aspecten zijn over drie tabellen verdeeld.

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHTBI (n=312)	Geen specifieke groep (n=1.685)
<u>Wijze informeren:</u>								
Kijken op internet	62	44	54	59	47	62	55	68
Vragen aan bekenden	39	32	31	32	32	44	42	42
Vragen bij zorgverlener	12	17	28	26	23	19	23	6
Foldertje	12	18	14	15	19	12	12	9
Anders	14	19	12	12	12	13	11	13
Weet niet	3	4	5	4	7	5	4	2
<u>Voorkeur verband:</u>								
Bij sportvereniging	16	12	12	9	10	15	18	20
Bij buurthuis of andere organisatie in mijn buurt	3	4	3	4	6	8	8	2
Bij zelfstandige trainer/coach	4	2	3	3	2	6	6	4
Bij fitnessclub of zwemschool	18	13	15	17	7	25	20	19
Op werk/school	3		1	2	2	5	4	3
In medisch/therapeutisch verband	6	10	22	18	11	4	4	2
Zelf of door kennissen/familie georganiseerd	13	12	9	13	9	8	14	15
Los verband van bekenden	10	11	8	8	8	4	7	11
Maakt niet uit	24	31	22	21	37	19	17	22
Weet niet	3	5	4	4	7	7	3	2

Tabel B2.5b behorend bij paragraaf 2.3. Sport- /beweegvoorkeuren per groep, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

De zeven aspecten zijn over drie tabellen verdeeld.

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHTBI (n=312)	Geen specifieke groep (n=1.685)
<u>Voorkeur niveau:</u>								
Deelname officiële wedstrijden	4	1	2	2	2	2	4	5
Voor onderlinge wedstrijden	4	1	4	2	3	6	9	5
Recreatief	71	67	66	63	62	68	72	74
Deelnemen is het belangrijkste	17	25	23	27	23	17	12	13
Weet niet	4	5	6	5	10	7	3	3
<u>Belang sociale contacten:</u>								
Gezelligheid staat centraal	20	28	20	24	30	12	15	18
Gezelligheid en serieus sporten/bewegen	27	23	28	24	21	31	21	28
Serieus sporten/bewegen, maar sociale contacten zijn belangrijk	23	22	23	22	17	29	33	22
Vooral serieus sporten/bewegen	13	8	10	9	8	11	12	16
Sociale contacten onbelangrijk	15	14	15	17	17	12	16	14
Weet niet	3	5	4	3	7	4	3	2
<u>Voorkeur momenten:</u>								
Af en toe, als het uitkomt, zonder verplichting	31	32	30	33	36	27	26	31
Als het weer het toelaat	12	17	10	12	16	7	11	10
In een specifiek seizoen	3	1	3	1	4	4	11	2
Regelmatig	43	42	42	39	29	43	41	45
Aansluitend op mijn werk	4	0	1	3	0	6	4	4
Als kinderen op school/opvang zijn	2	0	3	1	2	3	1	2
Op specifiek tijdstip	4	3	5	6	6	4	4	3
Weet niet	3	5	5	5	7	6	2	2

Tabel B2.5c behorend bij paragraaf 2.3. Sport- /beweegvoorkeuren per groep, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

De zeven aspecten zijn over drie tabellen verdeeld.

	Inwoners Zuid-Holland (n=5.148)	Ouderen (n=2.422)	Lichamelijke beperking (n=720)	Chronische aandoening (n=1.024)	Lage SES (n=357)	Niet-westerse achtergrond (n=344)	LHTBI (n=312)	Geen specifieke groep (n=1.685)
<u>Locatie:</u>								
Sportveld	7	5	5	4	5	5	8	8
Sporthal, sportzaal of gymzaal	13	10	13	14	11	18	8	13
Buurthuis, wijkcentrum of café	3	5	6	5	8	3	6	2
Fitnesscentrum	21	17	23	20	14	28	26	22
Zwembad	10	8	14	11	8	10	10	9
Openbare sportvoorziening	1	1	1	1	2	2	5	1
Openbare ruimte	37	43	29	35	38	24	30	38
Overige	4	6	4	4	3	5	3	4
Weet niet	4	6	6	6	11	5	3	3
<u>Bereidheid reizen:</u>								
In eigen buurt	57	47	58	58	53	58	53	59
In eigen gemeente	28	29	29	27	23	23	28	29
Mag buiten gemeente	13	19	9	11	16	15	17	10
Weet niet	3	5	4	4	8	4	3	2
<u>Kosten:</u>								
Kosten maken me niet zo uit	13	19	12	14	7	12	12	12
Liever niet te duur	45	36	39	38	30	47	42	49
Liefst zo min mogelijk	26	26	31	28	36	25	31	25
Geen geld voor over	14	17	15	18	23	14	14	13
Weet niet	1	3	3	2	4	3	2	1

Beschrijvingen Sport- /beweegvoorkeuren per groep, inwoners Zuid-Holland 18-79 jaar (in procenten)

Wijze informeren

- 62 procent van de inwoners van Zuid-Holland kijkt op internet om zich te informeren over sporten en bewegen en 39 procent informeert zich via bekenden over sporten en bewegen. 12 procent van de inwoners van Zuid-Holland gebruikt een folder om zich te informeren eveneens 12 procent informeert bij huisarts/fysiotherapeut/zorgverlener.
- Alle groepen noemen kijken op internet het meest, maar in verhouding wordt deze voorkeur om zich te informeren het minst genoemd door de ouderen (44%).
- Vragen bij huisarts/fysiotherapeut/zorgverlener wordt in verhouding het vaker gedaan door mensen met een lichamelijke beperking (28%) en mensen met een chronische aandoening (26%).

Voorkeur verband sporten en bewegen

- De voorkeur om te sporten en bewegen in een fitnessclub of zwemschool wordt in verhouding het vaakst genoemd door mensen met een niet-westerse achtergrond (25%) en het minst bij mensen met een lage SES (7%).
- Sporten en bewegen in medisch/therapeutisch verband via zorginstelling, arts, fysiotherapeut of diëtist heeft de voorkeur bij 22 procent van de mensen met een lichamelijke beperking en 18 procent bij mensen met een chronische aandoening
- Met name binnen de groep mensen met een lage SES maakt het hen niet uit hoe zij sporten en bewegen (37%).

Niveau sporten en bewegen

- We zien geen grote verschillen naar de onderscheiden groepen.

Belang sociale contacten

- Serieus sporten/bewegen, maar sociale contacten zijn ook belangrijk noemen vooral mensen uit de LHBTI-groep (33%) en mensen met een niet-westerse achtergrond (29%).
- Gezelligheid staat centraal is vaker genoemd door mensen met een lage SES (30%) en ouderen (28%).

Locatie sporten en bewegen

- Bijna 40 procent van de inwoners van Zuid-Holland spreekt haar voorkeur uit voor sporten en bewegen in de openbare ruimte zoals weg, park, bos, bergen, strand, zee, meer. Eén vijfde (21%) van de inwoners van Zuid-Holland geeft de voorkeur aan sporten en bewegen in een fitnesscentrum. Daarnaast worden locaties zoals sporthal, sportzaal of gymzaal (13%), zwembad (10%) en sportveld (7%) genoemd.
- Binnen de groep mensen met een niet-westerse achtergrond wordt de voorkeur om te sporten en bewegen in de openbare ruimte in verhouding het minst genoemd: 24 procent.
- Mensen met een lage SES geven in verhouding het minst (14%) de voorkeur aan sporten en bewegen in een fitnesscentrum en mensen met een niet-westerse achtergrond het meest (28%).

Reizen

- Opvallend is dat de ouderen in verhouding de voorkeur voor sporten en bewegen in eigen buurt het minst aangeven (47%) vergeleken met alle inwoners van Zuid-Holland.

Kosten

- Met name mensen met een niet-westerse achtergrond willen graag dat sporten en bewegen niet te duur is (47%).
- De voorkeur voor zo min mogelijk kosten om te sporten en bewegen wordt het vaakst genoemd onder de groep mensen met een lage SES: 36 procent. Eveneens geven mensen met een lage SES het meest aan dat zij helemaal geen geld over hebben om te sporten of bewegen (23%).

Bijlagen behorend bij hoofdstuk 3

Tabel B3.1 behorend bij paragraaf 3.1. Opvallende verschillen in gebruikte voorzieningen naar groep (vaker dan/minder vaak dan inwoner van Zuid-Holland)

We hebben de punten die écht opvallen in gebruikte voorzieningen tussen de zes groepen beschreven.

Onderscheiden groep	Vaker dan alle inwoners	Minder vaak dan alle inwoners
Ouderen		strand
Lichamelijke beperking	rustplekken zoals een bank	
Chronische aandoening	rustplekken zoals een bank	
Lage SES		fitnessruimte, sportschool, routes in openbare ruimte, haltes OV, parkeergelegenheid (actieve buitenrecreatie en monumenten), informatieborden (monumenten), horeca voorziening (cultureel evenement)
Niet-westerse achtergrond	fitnesscentrum, tennisbaan, haltes OV, fietsenstalling, toezicht op zwemmers,	routes in de openbare ruimte, parkeergelegenheid (bij actieve buitenrecreatie, activiteiten in of aan het water en bezoek culturele evenementen), aanlegplaats, horecavoorziening (bij bezoek monumenten en bezoek culturele evenementen)
Mensen uit de LHBTI-groep	fitnesscentrum, haltes/stations bij bus/tram/ metro/ trein, fietsenstalling, toezicht op zwemmers, bewegwijzering op het water,	routes in de openbare ruimte (met bewegwijzering, een kaart of app), parkeergelegenheid (bij actieve buitenrecreatie, bezoek monumenten en bezoek culturele evenementen), horeca voorziening bij culturele evenementen)

Beschrijvingen B3.1 Verbetermogelijkheid sport en recreatievoorzieningen, inwoners van de groepen in Zuid-Holland (kwalitatief onderzoek)

Uit het kwalitatieve onderzoek zijn de volgende verbeterpunten en maatregelen naar voren gekomen:

- Rolstoelplaatsen bij sport- en cultuurevenementen (groep: mensen met een lichamelijke beperking).
- Hoewel een actieve vorm van recreatie populair is onder mensen met een beperking, geven twee vertegenwoordigers aan dat lange wachtlijsten en de hoge prijs voor paardrijden een belemmering vormen (groep: : mensen met een lichamelijke beperking).
- Vooral Zuid-Hollanders met een geven aan behoefte te hebben aan rustplekken en sanitaire voorzieningen langs wandel- en fietspaden (groep: mensen met een chronische aandoening).
- Eén persoon met een chronische ziekte voegde eraan toe dat de sanitaire voorzieningen betaald moeten zijn om ze schoon te kunnen houden (groep: mensen met een chronische aandoening).
- Zwembaden subsidiëren om zwemmen goedkoper te maken voor degenen die hiervoor geen financiële middelen hebben (groep: mensen met een lage SES).
- Het openstellen van leegstaande gymzalen zodat inwoners daar voor lage kosten kunnen sporten. Eventueel onder begeleiding van een (buurtsport)coach (groep: mensen met een lage SES).
- Een regeling voor mensen die te veel verdienen om in aanmerking te komen voor verschillende subsidieregelingen, maar te weinig om deel te nemen aan betaalde recreatie en vrijetijdsbesteding (groep: mensen met een lage SES).
- Strengere regels met betrekking op het uit- en loslaten van honden. Verschillende gesproken Zuid-Hollanders worden gehinderd door hondenpoep op plekken waar ze graag wandelen. Zuid-Hollanders met een geven aan het vervelend te vinden als honden loslopen op plekken waar dit niet is toegestaan (groep: mensen met een niet-westerse achtergrond).
- Als het mooi weer is en in de zomer gaan Syrische mensen graag met hun familie picknicken of barbecueën. Daarnaast voetballen (jonge) Syrische mannen graag buiten op veldjes en pleintjes. Voor beide recreatieactiviteiten geldt dat het niet altijd even duidelijk is waar dit wel of niet mag. Zo moest hij zelf erg wennen aan het idee dat hij zijn vis terug moet gooien na het vissen: *“Ik heb begrepen dat als ik vis, ik de vis weer terug moet gooien in het water. Dat snap ik niet.”* (groep: mensen met een niet-westerse achtergrond).
- Zwemmers geven aan dat zwemmen in buitenwater over het algemeen als vies wordt ervaren, wat de behoefte aan zwembaden kan verklaren: *“Nooit. Nou ja, in het buitenland, maar hier niet nee. Toen ik heel klein was wel eens, maar nee, liever niet. [...] Ik vind het sowieso niet echt heel schoon. [...] Ook als vrienden er in gaan, ga ik er niet in. Ik vind het gewoon niet... nee. Ik ben toch andere wateren gewend.”* (groep: mensen met een niet-westerse achtergrond).

Beschrijvingen B3.2 behorend bij paragraaf 3.2 (tabel 3.1). Behoeftte aan, het missen in de buurt en de betalingsbereidheid voor sportvoorzieningen, mensen van de onderzochte groepen in Zuid-Holland (kwalitatief onderzoek)

Behoeftte aan voorzieningen

- Sportvoorzieningen – en toestellen in de openbare ruimte zijn een goedkope manier om op eigen initiatief wanneer dat voor de persoon zelf uitkomt goedkoop te sporten: *“Als het nou buiten staat, dan is de drempel veel lager. Als je geen zin hebt, dan ga je niet en betaal je niet. Maar het staat er gewoon.”* (bron: kwalitatief onderzoek; mensen met een lage SES).

Gemiste voorzieningen

- De drie meest gemiste voorzieningen voor ouderen, mensen met een lichamelijke beperking en mensen met een chronische aandoening zijn hetzelfde, namelijk routes in de openbare ruimte, een openlucht zwembad en een overdekt zwembad. Opvallend is dat mensen met een lage SES en mensen met een niet-westerse achtergrond de routes in de openbare ruimte minder vaak missen.
- De mensen met een lage SES missen vooral de voorzieningen: overdekt zwembad, specifieke voor de sport gemaakte voorziening (zoals minigolf, karting), sporttoestellen op plein of in een park.
- Mensen met een niet-westerse achtergrond missen vooral: sporthal/gymnastiekzaal, overdekt zwembad, kleinschalige sportruimte.
- De mensen uit de LHBTI-groep missen met name: routes in de openbare ruimte (met bewegwijzering, een kaart of app), sporthal/gymnastiekzaal (echt veel vaker dan het totaal), kleinschalige sportruimte.
- Voor mensen met een niet-westerse achtergrond is het volgens een vertegenwoordiger wenselijk dat er bij het zwembad momenten zijn waarop mannen en vrouwen apart van elkaar kunnen zwemen. De vertegenwoordiger ziet hiervoor weinig medewerking vanuit zwembaden (bron: kwalitatief onderzoek).
- Het aanbieden van een kleedruimte waarbij zou het voor transgenders makkelijker maken om naar openbare sportgelegenheden te gaan. (bron: kwalitatief onderzoek).
- Mensen met een chronische ziekte hebben minder behoefte aan meer fiets- en wandelroutes, maar aan meer informatie op die routes. Ze vinden het namelijk interessant om meer te weten te komen over de plek waar ze langs fietsen of wandelen (bron: kwalitatief onderzoek).
- Een aantal keer komt naar voren het niet altijd even duidelijk is waar paden naar toe leiden waardoor de gebruikers gedesoriënteerd kunnen raken. Er is behoefte aan meer borden die de richting aangeven, aldus mensen met een chronische ziekte. Voor een man met diabetes is dit extra belangrijk omdat verdwalen fataal voor hem kan zijn (bron: kwalitatief onderzoek; groep: mensen met een chronische aandoening).

Betalingsbereidheid voor voorzieningen

- Geen specifieke opmerkingen.

Bijlage II. Verslag stakeholderbijeenkomst

Om te verkennen wat de resultaten uit het onderzoek kunnen betekenen voor beleid en beheer, hebben we de conceptresultaten besproken met experts en beheerders van de openbare ruimte. In deze bijlage beschrijven we de opzet en het verloop van de bijeenkomsten.

Opzet van de stakeholderbijeenkomsten

De twee stakeholderbijeenkomsten hebben plaatsgevonden op donderdag 23 april en vrijdag 24 april. Wegens de huidige situatie omtrent het coronavirus, hebben de bijeenkomsten online plaatsgevonden. De selectie van deelnemers is door de provincie Zuid-Holland opgesteld. Uiteindelijk heeft dit geleid tot de volgende deelnemers:

Organisatie	Deelnemers
Dunea	Bart van Engelsdorp
Natuurmonumenten	Willemijn Nagel
Gemeente Midden-Delfland	Eugénie Klok
HLT samen	Vincent Lommerse
Landschapstafel Duin, Horst en Weide	Geert-Jan Rozendaal
Staatsbosbeheer	Nelleke den Boon
Het Bewegeloket Den Haag	Soraya Samuels
Sportservice Zuid-Holland	Harry Akkermans
Staatsbosbeheer	Myrthe Schipper
Gemeente Pijnacker-Nootdorp	Kees van Wijk
Gemeente Zoetermeer	Michael Leckie
Gemeente Noordwijk	Godelieve Mars
Parkschap Nationaal Park De Biesbosch en NLDelta	Marianne den Braven
Joint Projects	Karin Stikma
De Groene Motor	Isabelle Salman

Deze deelnemers zijn verdeeld over de dagen. Allereerst hebben we de voorlopige resultaten gepresenteerd, gevolgd door het bespreken van de resultaten met de aanwezigen. De vraag die centraal stond tijdens de dialoog was: “hoe kan door beleidsmakers en beheerders (extra) gestuurd worden op een inclusief vrijetijdslandschap?”.

Omdat een online setting van de bijeenkomst anders verloopt dan een fysieke samenkomst en we wel iedereen de kans wilden geven zijn of haar input te leveren, hebben we voorafgaand een aantal vragen naar de deelnemers opgestuurd. Deze konden online worden beantwoord en zijn tevens besproken tijdens de dialoog. Deze vragen zijn als volgt:

- Op welke manier heeft u te maken / bent u bezig met het thema inclusieve recreatie?
- Welke lessen kunt u delen vanuit uw werkzaamheden rondom het thema inclusieve recreatie?
- Hoe kan door beleidsmakers en beheerders (extra) gestuurd worden op een inclusief vrijetijdslandschap?
- Welke belemmeringen of kansen ziet u als het gaat om het realiseren van een inclusief vrijetijdslandschap?

Daarnaast zijn we ingegaan op de huidige situatie en in hoeverre de sport- en recreatiebehoeften van de verschillende groepen voldoende geacommodeerd zijn. Kortom, voor welke groepen gaat dit goed en voor welke groepen is er extra aandacht nodig? Ook zijn eventuele andere vragen en opmerkingen van de deelnemers besproken. De resultaten van deze stakeholdersessies hebben we uitgewerkt in aanbevelingen ten aanzien van beleid en beheer.

Verslag van de stakeholderbijeenkomsten

In beide stakeholderbijeenkomsten zijn de resultaten goed ontvangen. De deelnemers gaven aan zich in de resultaten te herkennen, met uitzondering van de resultaten voor mensen met een niet-westerse achtergrond. Enkele deelnemers gaven aan dat zij juist een lage deelname aan recreatie zien onder mensen met een niet-westerse achtergrond. Deze resultaten zijn afkomstig uit het kwantitatieve onderzoek waarvan voor de onderzochte groep relatief veel mensen van origine uit Indonesië komen en minder uit landen ten zuiden van de Middellandse zee. Deze samenstelling van de onderzoeksgroep heeft invloed op de resultaten. Tijdens de stakeholderbijeenkomsten viel op dat de beheerders en bestuurders al actief bezig zijn met een inclusief vrijetijdslandschap. Niet alleen beschikken ze inmiddels over de nodige kennis over de wensen en behoeftes van de verschillende groepen, maar werd ook duidelijk dat er al veel lopende initiatieven, projecten en ontwikkelingen zijn. Wel riepen de resultaten aanvullende vragen op: hoe nu verder? Wat wordt er met de resultaten gedaan? Wat wordt van de beheerders verwacht? Hoe worden zij hierin gefaciliteerd? Daarnaast merkten de deelnemers op het belangrijk is te realiseren dat binnen de groepen onderlinge verschillen bestaan en dat het juiste wijze van benaderen van deze subgroepen belangrijk is.

De bijdragen en input van de deelnemers met betrekking tot het sturen op een inclusief vrijetijdslandschap zijn verwerkt in de aanbevelingen (zie hoofdstuk 5).

